

TÜRKİYE'DE TARİKATLAR

TARİH VE KÜLTÜR

editör

Semih Ceyhan

Bu eser
İSAM'ın İkinci Klasik Dönem Projesi kapsamında hazırlanmıştır.

İSAM Yayınları 162
İlmî Araştırmalar Dizisi 69

TÜRKİYE'DE TARİKATLAR
Tarih ve Kültür

editör
Semih Ceyhan

Bu kitap
İSAM Yönetim Kurulunun 21.10.2011 tarih
ve 2011/19 sayılı kararıyla basılmıştır.

© Her hakkı mahfuzdur.

Birinci Basım: Ocak 2015

ISBN 978-605-4829-19-4

İSAM Yayıncılık Sosyal Hizmetler San. ve Tic.Ltd.Şti.
İcadiye Bağlarbaşı Cad. No. 40 34662 Üsküdar/İstanbul
Tel: (0216) 474 08 50 Faks: (0216) 474 08 74
www.isam.com.tr bilgi@isam.com.tr
Sertifika No. 15734

Pasifik Ofset
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No. 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat 2, 34310 Haramidere / İstanbul
Tel: (0212) 412 17 77
Sertifika No: 12027

Ceyhan, Semih (ed.)
Türkiye'de tarikatlar: tarih ve kültür / Semih Ceyhan (ed.). - İstanbul : İSAM
Yayınları, 2015.
1052 s. ; res. ; 24 cm. - (İSAM Yayınları ; 162. İlmî Araştırmalar Dizisi ; 69)
Dizin ve kaynakça var.
ISBN 978-605-4829-19-4

17

CELVETİYYE

Hasan Kâmil Yılmaz

Diyânet İşleri Başkanlığı

Celvetiyye'nin Adı ve Tarihçesi

Celvet ve halvet, tasavvufun ilk devirlerinde bir meşrep, makam ve kavram adı iken, daha sonra tarikat adı olarak ortaya çıkmıştır. Celvetiyye tarikatı, Halvetiyye'nin halvete nispeti gibi celvete nispet edilir.

Halvet sözlükte “bir kimse ile baş başa yalnız kalmak” anlamındadır.¹ Tasavvuf istilâhında ise insanın yaratılmışlardan uzaklaşarak Hak ile yalnız kalması demektir.² Celvet ise sözlük anlamı itibariyle “kılıç ve ayna gibi şeylerin pasının alınıp parlatılması,³ bir şeyin ortaya çıkması; açık olması”⁴ anlamına gelir. Tasavvuf istilâhında ise “kulun ilâhî sıfatlarla donanmış olarak halvetten çıkması” mânâsındadır.⁵

Sûfiler, halvet ve celvetin zuhurunun Hz. Peygamber'in şahsında olduğunu ifade ederler. Nitekim sûfiler tâifesi, O'nun peygamberlikten önce altı ay süreyle devam eden Hira mağarasındaki inziva halini “halvet”; peygamberlikle görevlendirilmesinin ardından halkın arasına karışmasını “celvet” olarak değerlendirmişlerdir.⁶

•••••

1 Âsım, *Kâmûs Tercümesi*, III, 805.

2 Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 69.

3 Âsım, *Kâmûs Tercümesi*, III, 785.

4 Heyet, *el-Mu'cemü'l-vasît*, I, 132 vd.

5 Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 52; İbnü'l-Arabî, *Istilâhât*, s. 8.

6 Bursevî, *Silsile*, s. 64.

İsmâil Hakkı, Celvetiyye'nin celvete nispet edilmesini kulun itibarî ve beşerî sıfatlardan sıyrılarak Hakk'ın sıfatlarıyla muttasıf bir şekilde halvetten celvete çıkışına bağlamakta⁷ ve halvetin fenâ, celvetin ise bekâ olduğunu belirtmektedir.⁸

Halvetiyye ve Celvetiyye tarikatlarının ilk olarak İbrâhim Zâhid-i Gılânî (ö. 700/1300) zamanında zuhur ettiği kabul edilir. Nitekim İsmâil Hakkı Bursevî, bu iki tarikattan Halvetiyye'nin, Zâhid-i Gılânî'nin ilk halifesi Kerîmüddin Ahî Muhammed Nürü'l-Halvetî ile (ö. 751/1350), diğerinin ise öbür halifesi Safiyyüddin Erdebîlî vasıtasıyla gelişip yayıldığını kaydeder.⁹

“Celvetî tariki” adını şeyhi Mehmed Muhyiddin Üftâde'den nakille ilk kullanan Aziz Mahmud Hüdâyî'dir.¹⁰ Bu sebeple Aziz Mahmud Hüdâyî'yi Celvetiyye tarikatının pîri, reisi¹¹ ve içtihat sahibi¹² olarak kabul edenler olduğu gibi bu tarikatı Üftâde'ye nispet edenler de bulunmaktadır. Tarihî seyre bakıldığında Celvetiyye tarikatı, İbrâhim Zâhid-i Gılânî devrinde hilâl, Üftâde zamanında kamer (yarım ay), Hüdâyî devrinde de bedr (dolunay) durumundadır.¹³ Bu yorum, tarikatın oluşumunda her üç pîrin etki ve katkısını özetlemektedir. Bursalı İsmâil Hakkı'nın talebelerinden olup Hüdâyî Dergâhı'nda postnişinlik yapan Yâkub Afvî (ö. 1149/1736) ise Celvetiyye'nin zuhurunu Hacı Bayrâm-ı Velî'ye (ö. 833/1429) bağlar.¹⁴

İbrâhim Zâhid-i Gılânî'den Aziz Mahmud Hüdâyî'ye kadar olan silsile hakkında kaynaklarda verilen bilgi oldukça girifttir. Gılânî'den sonra Erdebil sûfleri denilen Safevî şeyhleri vasıtasıyla devam eden silsile, Somuncu Baba diye meşhur Hamîdüddin Aksarâyî (ö. 815/1412) vasıtasıyla Hacı Bayrâm-ı Velî'ye ulaşır. Ancak Hamîdüddin Aksarâyî'nin Safevî şeyhlerinden kime intisap ettiği konusunda farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Bazı kaynaklar onun Erdebil şeyhlerinden Alâeddin Ali Erdebîlî'ye (ö. 833/1429),

••••••••

7 Bursevî, *Tamâmü'l-feyz*, vr. 7^b.

8 Bursevî, *Silsile*, s. 64.

9 Bursevî, *Silsile*, s. 64.

10 Hüdâyî, *Vakîât Tercümesi*, vr. 23^b.

11 Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, IV, 317.

12 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, II, 361.

13 Bursevî, *Silsile*, s. 63; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 227^b.

14 Afvî, *Hediyye*, s. 4; Bandırmalızâde, *Mir'ât*, s. 37 vd.

bazıları Alâeddin Ali'nin "Şeyh Şah" diye bilinen oğlu İbrâhim Erdebîlî'ye (ö. 857/1547) intisap ettiğini söylerler. Nev'îzâde Atâî ise onun Sadreddin Erdebîlî'nin (ö. 794/1392) müridi olduğunu belirtir.¹⁵ Bu rivayetlerden tarihî olarak en uygun olanı Nev'îzâde'nin söylediği olmakla birlikte yaygın kanaat, Somuncu Baba'nın Alâeddin Ali'nin müridi olduğudur.

Hacı Bayrâm-ı Velî'den sonraki silsilenin Üftâde'ye (ö. 988/1580) kadar olan kısmıyla ilgili rivayetler de farklıdır. Kaynaklardan bazıları Üftâde'nin şeyhi Hızır Dede'nin (ö. 918/1512), Hacı Bayram halifesi olduğunu kaydetmektedir.¹⁶ Bazı kaynaklar ise silsilenin Akbıyık Meczûb (ö. 860/1455) vasıtasıyla Hacı Bayram'a ulaştığını söyler.¹⁷ Diğer bazı kaynaklar ise silsilenin Akşemseddin'in oğlu Hamdullah Çelebi (ö. 914/1508) vasıtasıyla olduğunu belirtir.¹⁸ Bize göre Hızır Dede ile Hacı Bayram arasındaki silsilenin Akbıyık vasıtasıyla devam ettiğini belirten *Tibyân* sahibi Harîrîzâde'nin görüşü daha uygun görünmektedir.¹⁹

Celvetî Silsilesi

Celvetî silsilesi tasavvuf tarihinde yaygın olarak bilinen Haydarî / Alevî bir silsiledir. Genelde tarikatlar Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali kanalıyla Hz. Peygamber'e ulaştığı için birincilerine Bekrî/Siddîkî, ikincilerine de Alevî/Haydarî silsile denir. *Silsilenâme*'lerde tespit edilebilen Celvetî silsilesinin Hz. Peygamber'den Aziz Mahmud Hüdayî'ye kadar olan şekli şöyledir:

Hz. Muhammed Mustafa > Hz. Ali Murtazâ (ö. 48/668) > Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) > Habîb-i A'cemî (ö. 150/767) > Dâvûd-ı Tâî (ö. 184/800-801) > Ma'rûf-i Kerhî (ö. 200/815) > Serî es-Sakatî (ö. 253/867) > Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) > Mîmşâd ed-Dîneverî (ö. 299/912) > Muhammed ed-Dîneverî (ö. 367/977) >

•••••

15 Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 64.

16 Bursevî, *Silsile*, s. 76; Bandırmalîzâde, *Mir'ât*, s. 37 vd.; Hüeyin Vassâf, *Sefîne*, II, 361.

17 Sarı Abdullah, *Semerât*, s. 145; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 245^a.

18 Hulvî, *Lemezât*, vr. 187^b; Tabîbzâde, *Silsilenâme-i Aliyye-i Meşâyih-i Sûfiyye*, vr. 24; Sünbülî, *Esmâr-ı Esrâr*, s. 39; Gülşen, *Külliyât*, s. 173.

19 Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 245^a.

Muhammed el-Bekrî (ö. 400/1009) > Kâdî Vahyüddin veya Vecf-hüddin (ö. 452/1060) > Ömer el-Bekrî (ö. 487/1094) > Ebü'n-Ne-cîb Ziyâeddin es-Sühreverdî (ö. 563/1167) > Kutbüddin Ebherî (ö. 623/1226) > Şehâbeddîn-i Tebrîzî (ö. 638/1240) > Seyyid Cemâleddîn-i Tebrîzî Ezherî (ö. 672/1273) > İbrâhim Zâhid-i Gilânî (ö. 700/1300) > Safiyyüddin Erdebîlî (ö. 735/1334) > Sadreddîn Erdebîlî (ö. 794/1392) > Alâeddin Ali Erdebîlî (ö. 833/1429) > Hamîdüddin Aksarâyî (ö. 815/1412) > Hacı Bayrâm-ı Velî (ö. 833/1429) > Akbiyyık Meczûb (ö. 860/1455) > Hıdır Dede (ö. 918/1512) > Mehmed Muhyiddin Üftâde (ö. 988/1580) > Aziz Mahmûd Hüdâyî (ö. 1038/1628).

Celvetiyye tarikatının Üftâde zamanında “kamer”, Aziz Mahmud Hüdâyî zamanında da “bedr” halinde bulunması sebebiyle bu iki şahsiyetin hayatı hakkında kısaca bilgi vermek gerekecektir.

Mehmed Muhyiddin Üftâde (ö. 988/1580)

Adı Mehmed, lakabı Muhyiddîn, mahlası Üftâde'dir. Babası çocuk yaşlarında Bursa'ya gelip Araplar mahallesine yerleşti.²⁰ Üftâde buradaki evlerinde 895 (1490) yılında dünyaya geldi.²¹ Rivayete göre, Üftâde dünyaya geldiği zaman annesi rüyasında oğlunu süt deryasına dalıp çıkarken görmüş ve telâşla rüyayı babasına anlatınca, “İnşallah oğlumuzun erbâb-ı ilim ve kemalden olacağına işaretir” cevabını almıştı. Üftâde'nin “seyyit” olduğuna dair bir rivayet varsa²² da bu seyyitlik sulbî değil, mânevî olsa gerektir.

Üftâde çocukluğunda bir müddet babasının teşvikiyle ipekçilik (kazzâz) mesleği ile meşgul olmuş, fakat bu meslek onu tatmin etmemişti. Babası ve ustasının vefatı üzerine²³ kazzâzlık mesleğini bırakarak şeyhi Hızır Dede'ye intisap etti.²⁴ Çocukluk döneminde Bursa'nın Selçuk mahallesinde mazanneden Muslihuddin adında birinin hayır duasını alan ve bazı meczupların nazarına mazhar olan²⁵ Üftâde'nin

•••••

20 Bursevî, *Silsile*, 77 vd.

21 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsi*, s. 27.

22 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, II, 362.

23 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsi*, s. 28.

24 Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, II, 358.

25 Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsi*, s. 28.

güzel sesiyle zaman zaman müezzinlik yaptığı rivayet edilir.²⁶ Muh-telif camilerde kürsî vâizliği, Emîr Sultan Camii'nde hatiplik yap-mış olması onun iyi bir tahsil gördüğünü gösterir.²⁷ Hızır Dede'ye intisabından sonra şeyhi onu ilm-i zâhir tahsiline teşvik ederek bu ilimlerde ilerlemesini arzu etmişti.²⁸

Üftâde'nin Hızır Dede'ye intisabı çok genç yaşlarına; annesi ve kız kardeşinin hayatta olduğu sıralara rastlamaktadır. Nitekim *Vâkıât*'ın beyanına göre, “babası ile kardeşi vefat edince kız kardeşi evlenmiş, annesi de onunla beraber gitmiş olduğundan Üftâde yalnız kalarak sık sık şeyhi ile görüşmek imkânına sahip olmuştu.”²⁹

Üftâde, şeyhi Hızır Dede sayesinde tasavvuf yolunun sırlarına, seyrüsülûkün temel esaslarına vâkıf olmanın yanı sıra rüya tabirine de âşina olmuştu. Genç yaşına rağmen büyük bir teslimiyetle bağ-landığı şeyhi Hızır Dede'nin nezdinde kemale ermiş, şeyhinin ve-fatından sonra da İbnü'l-Arabî'nin ruhaniyetinden Üveysî tarik ile istifade etmişti. Nitekim Hüseyin Vassâf, “Üftâde hazretleri, merhum Şeyh-i Ekber meşrebindeydiler. Mürşitleri Hızır Dede'nin vefatından sonra İbnü'l-Arabî'nin ruhaniyetinden istifâza buyurmuşlardır” der.³⁰ Vaaz ve hutbelerinde *Mesnevî*'den nakiller yapacak kadar³¹ Farsça'ya da âşina olan Üftâde'nin halk arasında meşhur pek çok menkıbe ve kerameti vardır.³² Bazı kaynaklarda Üftâde'nin Halvetiyye ricalinden³³ Sünbül Sinan Efendi'ye intisap ettiği³⁴ kaydedilmekte ise de bunun nerede, ne zaman olduğuna dair bir bilgiye sahip değiliz.

Üftâde ile ilgili bir araştırma yapmış bulunan Alman müsteşrik Beldiceanu, Üftâde'nin kuvvetli bir Şîî cereyanının tesiri altındaki bir muhitte yaşadığını ve Şîîliğin Üftâde'nin mânevî cephesinde “kesin

•••••

26 Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, II, 358.

27 Belîğ, *Güldeste*, s. 107-109.

28 Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, II, 358.

29 Hüdâyî, *Vâkıât Tercümesi*, vr. 16^a.

30 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, II, 363; Hüdâyî, *Vâkıât Tercümesi*, vr. 61^a.

31 Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, II, 358; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 28.

32 Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, II, 359; Üftâde'nin menkıbeleri için bk. Hüsâmeddin, *Menâkıb-ı Üftâde*.

33 Rifat, *Lugat*, I, 224 vd.

34 Hulvî, *Lemezât*, vr. 187^b; Ayvansârâyî, *Hadîka*, II, 195; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, II, 363; Müstakimzâde, *Menâkıb-ı Melâmiyye*, s. 10.

bir tesir" bıraktığını söyleyerek tarikat Alevliği ile mezhep Alevliğini karıştırmıştır. Üftâde'nin, Vezir Mustafa Paşa'ya gönderdiği mektubunda Şiî ve Râfizîler'in tedibini tavsiye etmiş olması bu tespitin yanlış olduğunu gösterir.³⁵ Üftâde Bursa'da, Atik Ali Paşa Camii'nde halvete, Kaygan Camii'nde itikâfa girmiş, Umurbey Mahallesi Camii'nde cuma namazı kılmış, Doğanbey mahallesinde bir evde ise ayda bir ikamet etmiştir.³⁶ Doksan üç yaşında iken 12 Cemâziyelevvel 988 (26 Temmuz 1580) tarihinde Bursa'da vefat ederek dergâhı yanındaki türbeye defnedilmiştir.³⁷

Üftâde, devrin devlet ricalinin de dikkatini çekmiş, hatta Sultan III. Murad kendisini ziyaret ederek sohbetinde bulunmuştur.³⁸ Bursa kadısı Mahmud Hüdâyî'nin mânevî sıkıntılarını teskin ve kendisini yaratılış gayesine vüsül için Üftâde'ye koşması ve ona tam bir teslimiyetle bağlanması Üftâde'nin büyüklüğüne en büyük delildir.

Üftâde'nin *Hutbe Mecmuası* ve *Divân* olmak üzere iki eseri bulunmaktadır. Hüseyin Vassâf, onun on iki terkli tâc-ı şerif giydiğini belirtirken³⁹ *Lemezât*⁴⁰ ve *Tâc Risâlesi*⁴¹ on sekiz terkli taç giydiğini; Bursalı İsmâil Hakkı da önceleri yeşil, daha sonra beyaz taç giydiğini kaydeder.⁴²

Celvetiyye'nin Piri Aziz Mahmud Hüdâyî (ö. 1038/1628)

Aziz Mahmud Hüdâyî, Celvetiyye tarikatının kurucusu ve pîridir. Şeyhi Üftâde'ye gönülden bağlı ve hayranlık düzeyinde takipçisidir. Aziz Mahmud Hüdâyî 948'de (1541) bugün Ankara'ya bağlı olan

•••••••••

35 Beldiceanu – Steinherr, *Scheich Üftâde*, s. 55; Bursevî, *Mecmûatü'l-esrâr*, vr. 64^b.

36 Bursevî, *Silsile*, s. 80.

37 Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, II, 357 vd.; Bursevî, *Silsile*, s. 79; Ayvansarâyî, *Hadîka*, II, 204; Sâmi, *Kâmûs*, II, 999; Rifat, *Lugat*, I, 224; Müstakimzâde, *Menâkıb-ı Melâmiyye*, s. 9.

38 Hüsâmeddin, *Menâkıb-ı Üftâde*, vr. 8; Belîğ, *Güldeste*, s. 109; Bayrı, *Halk Şâirleri*, s. 50.

39 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, II, 362.

40 Hulvî, *Lemezât*, vr. 187^b.

41 Müstakimzâde, *Tâc Risâlesi*, vr. 169^b.

42 Bursevî, *Tamâmu'l-feyz*, vr. 50^a vd.

ve Şereflikoçhisar diye anılan Koçhisar'da doğdu. Çocukluğunun bir kısmını Sivrihisar'da geçirdi ve ilk tahsiline orada başladı. Daha sonra İstanbul'a gelerek Küçük Ayasofya Medresesi'ne girdi. Medrese tahsili sırasında tanıdığı ve talebesi olduğu Nâzırzâde Ramazan Efendi'nin muîdi (asistan) oldu. Talebelik ve muîdlik yıllarında bir yandan Halvetiyye tarikatına mensup Küçük Ayasofya Camii şeyhi Filibeli Nûreddinzâde Muslihuddin Efendi'nin sohbetlerine devam etti.⁴³

Hocası Nâzırzâde, Edirne Selimiye Medresesi'ne müderris, Mısır ve Şam'a kadı tayin edildiği yıllarda Hüdâyî'yi yanından ayırmadı. Hüdâyî Mısır'da hocasıyla beraber bulunduğu sıralarda Halvetiyye tarikatının Demirtaşîyye kolundan Kerîmüddin el-Halvetî'den usûl-i esmâ gördü. 1573'te Mısır'dan dönüşünde Bursa Ferhâdiye Medresesi'ne müderris ve Câmî-i Atık Mahkemesi'ne kadı nâibi olarak tayin edildi. Hocası Nâzırzâde Bursa mevleviyetine (başkadılık) getirildi. Bursa'ya gelişinin üçüncü yılında hocası vefat etti.

Talebelik ve muîdlik yıllarından beri tasavvuf çevresiyle yakın teması bulunan Hüdâyî, hocasının ölümünün üzerinde bıraktığı derin tesir sebebiyle resmî görevlerinden ayrılarak daha önce vaaz ve sohbetlerine katıldığı Muhyiddin Üftâde'ye intisap etti. Üç yıl gibi kısa bir zamanda seyrüsülûkünü tamamladı. Şeyhi Üftâde, kendisini çocukluğunu geçirdiği memleketi Sivrihisar'a halife tayin etti. Burada altı ay kadar kalabilen Hüdâyî, şeyhi Üftâde'yi ziyaret etmek için tekrar Bursa'ya döndü. Fakat bu arada şeyhi vefat edince Rumeli tarafına geçti.

Trakya ve Balkanlar'da bir süre kaldıktan sonra İstanbul'a geldi. Şeyhülislâm Hoca Sâdeddin Efendi'nin delâletiyle tayin edildiği Küçük Ayasofya Camii Tekkesi'nde sekiz yıl şeyhlik makamında bulundu. Bir yandan da Fâtih Camii'nde vâizlik yaptı, tefsir ve hadis okuttu. Daha sonra Üsküdar'da Hüdâyî Dergâhı'nın bulunduğu yeri 1589 yılında satın aldı. Dergâhın inşaatıyla daha yakından ilgilenmek için ikametgâhını Rum Mehmed Paşa Camii civarına nakletti.

1595'te dergâhın inşaatı tamamlandı. 1599 yılında Fâtih Camii vâizliğini bırakarak Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nde perşembe günleri vaaz vermeye başladı. Sultan Ahmed Camii'nin açılışında

.....

43 Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, II, 760; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 113; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 479.

(1616) ilk hutbeyi okudu ve her ayın ilk pazartesi günü burada vaaz etmeyi kabul etti. Üsküdar'da bulunduğu yıllarda Bulgurlu'da da bir çilehâne ile bir hamam yaptırdı. Çilehânenin bulunduğu yerdeki Bulgurlu köyü, İlisuluk tarlaları ve Gaziler tepesinin bir kısmı I. Ahmed tarafından fermân-ı hümâyûnla Aziz Mahmud Hüdâyî adına tescil edildi.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan'dan torunu Ayşe Sultan (ö. 1006/1598) ile de evlendiği rivayet edilen Aziz Mahmud Hüdâyî, Safer 1038'de (Ekim 1628) vefat etti. Altısı kız olmak üzere on bir çocuğu oldu ve nesli, kızları Ümmü-gülsüm (ö. 1050/1641), Zeyneb (ö. 1051/1642) ve Fatma Zehra (ö. 1085/1675) vasıtasıyla devam etti.

Hüdâyî, halktan sultanlara kadar uzanan geniş bir tesir halkası meydana getirdi. Devrin padişahlarıyla yakın ilgi kurmayı başardı. III. Murad, I. Ahmed ve II. Osman gibi padişahlara mektuplar yazdı, öğütler verdi. IV. Murad'a saltanat kılıcını kuşattı. Ferhad Paşa ile Tebriz seferine katıldı. Zaman zaman padişahların davetlisi olarak saraya gitti ve onlarla sohbetlerde bulundu. Evliya Çelebi, yedi padişahın Hüdâyî'nin elini öptüğünü, 170.000 müridin kendisine intisap ettiğini belirtir.⁴⁴

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin dergâhı her zümreden insanla dolup taşı. Devlet ricalinden Sadrazam Halil Paşa, Dilâver Paşa, ilmiyeden Hoca Sâdeddin Efendi, Sun'ullah Efendi, Şeyhülislâm Hocazâde Esad Efendi, Okçuzâde Mehmed Şâhî Efendi, Sarı Abdullah Efendi, Nev'îzâde Atâî, meşhur sûfî Oğlanlar Şeyhi İbrâhim Efendi ve benzerleri onun dergâhının müntesip veya müdavimleri arasındaydı.

Vefat ettiğinde altmışa yakın halifesi bulunduğu rivayet edilen Aziz Mahmud Hüdâyî, halifeleri ve yazdığı otuz kadar eseriyle Anadolu ve Balkanlar'daki dinî-tasavvufî hayat üzerinde derin tesirler icra etmiş ve bu şekilde şöhreti günümüze kadar ulaşmıştır.

Hüdâyî'ye gönülden bağlı müelliflerin en meşhurlarından olan *Rûhu'l-beyân* müellifi İsmâil Hakkı Bursevî, onu Gazneli Sultan Mahmud ile mukayese ederek sevgisini şöyle dile getirir:

.....

⁴⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 479.

*Ey gürüh-ı Muhammedi biliniz
Geldi bu âleme iki Mahmud
Biri Mahmûd-i Gaznevî meşhur
Biri Mahmûd-ı ma'nevî ma'hûd*

Gerek devrinde, gerekse daha sonra yazılan tarih ve bibliyografya kitaplarında “kutbü'l-aktâb, sâhib-i zaman, mürşîd-i kâmil” gibi unvanlarla anılmaktadır. Dilden dile nakledilen menkıbe ve kerametleri halkın gönlünde taht kurmasını sağlamış, kabrinin ziyaretçileri her devirde artarak devam etmiştir. Sağlığında, hayatını tehlikede gören pek çok devlet adamının onun tekkesine sığınarak hayatını kurtardığı bilinmektedir. Vefatından sonra ise bıraktığı çok zengin vakfiyesi sayesinde tekkesi, imaret ve külliyesi halkın sığınak ve barınağı olmuştur. Özellikle mensupları, sevenleri ve türbesini ziyaret edenler hakkında, “Denizde boğulmasınlar, âhir ömürlerinde fakirlik görmesinler ve imanlarını kurtarmadıkça göçmesinler” şeklindeki duası, türbesini İstanbul'da Eyüp Sultan'dan sonra ziyaretçisi en çok ziyaretgâh yapmıştır.

Eserlerinin İstanbul kütüphanelerinde birçok nüshasının bulunması onların halk tarafından ne kadar sevilip benimsendiğini gösterir. Eserlerinin büyük bir kısmına Celvetiyye tarikatı ve diğer tarikat mensuplarınca şerh ve hâşiyeler yazılmış, bazıları da Türkçe'ye çevrilmiştir.

Hüdâyî'nin Türkçe eserleri şunlardır:

1. *Dîvan: Dîvân-ı İlahiyyât* olarak da bilinen eserde Hüdâyî'nin 255 kadar ilâhisinden başka rubâî ve kıtalar da vardır. Eski harflerle iki defa yayımlanan *Dîvan*, Kemalettin Şenocak, Ziver Tezeren ve Mustafa Tatçı tarafından yeni harflerle yayımlanmıştır (İstanbul 1970, 1986, 2005).

2. *Necâtü'l-garîk fi'l-cem' ve't-tefrîk*: Tasavvuf terimlerinden olan cem' ve farkın manzum olarak anlatıldığı bir risâledir.

3. *Tarîkatnâme*: Celvetiyye tarikatı âdabını anlatan bir risâledir. Bu üç eser ilk defa Nuri adlı bir kişi tarafından *Küllîyyât-ı Hazret-i Hüdâyî* adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1287). Bu neşrin sonunda Hüdâyî'nin kısa bir hal tercümesiyle tarikat silsilesine de yer verilmiştir. Aynı eserleri, Hüdâyî Âsitânesi'nin son postnişinlerinden Mehmed

Gülşen Efendi (ö. 1925), başına daha geniş bir hal tercümesi ve Hüdâyî'nin Arapça *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye* adlı risâlesini de ilâve ederek yeniden neşretmiştir (İstanbul 1338).

4. *Mektûbât*: Hüdâyî'nin padişahlarla bazı devlet ricaline gönderdiği mektuplardır. Çoğu III. Murad'a yazılan 152'si Türkçe, yirmi iki kadarı da Arapça mektuptan oluşan bir nüsha Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Fâtih, nr. 2572).

5. *Nesâih ve Mevâiz*: Hüdâyî'nin vaaz ve nasihatlerini ihtiva eden eser 237 varak olup kırk üç bölümden oluşur. Bilinen tek yazma nüshası Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'ndedir (Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 266).

6. *Mi'râciyye*: Miraç hadisesini âyet ve hadislerin ışığı altında anlatan bir risâle olup bir nüshası Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'ndedir (Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 262).

Hüdâyî'nin başlıca Arapça eserleri ise şunlardır:

1. *Nefâisü'l-mecâlis*: Tasavvufî bir tefsir olup bazı Kur'an âyetlerinin açıklamalarını ihtiva etmektedir.

2. *Câmiu'l-fezâil ve kâmiu'r-rezâil*: İlmî, amelî ve ahlâkî faziletleri anlatan eser Hüdâyî'nin en meşhur eserlerindedir. *İlim, Amel, Seyr u Sülûk* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (İstanbul 1988).

3. *Miftâhu's-salât ve mirkâtü'n-necât*: Namazın fazilet ve hikmetini anlatan bir eserdir.

4. *Hulâsatü'l-ahbâr fî ahvâli'n-nebiyyi'l-muhtâr*: Varlık ve hakikat gibi konuların değerlendirildiği bir eserdir. Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul 1997).

5. *Habbetü'l-mahabbe*: Allah, peygamber ve Ehlibeyt sevgisini anlatan bir eserdir. Türkçe'ye çevrilmiştir (Kayseri 1982).

6. *Keşfü'l-kınâ' an vechi's-semâ'*: Semâ ile alâkalı bir risâledir. Semâ risâlesi olarak neşredilmiştir (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 4 İstanbul 1986). Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Arapça olarak bunlardan başka *Hayatü'l-ervâh ve necâtü'l-eşbâh, el-Fethu'l-ilâhî, Tecelliyât, et-Tarîkatü'l-Muhammediyye, Fethu'l-bâb ve ref'u'l-hicâb, el-Mecâlisü'l-va'ziyye* gibi eserleri bulunmaktadır.⁴⁵

•••••

45 Eserleri için bk. Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdâyî*, s. 107-125.

Celvetiyye'nin Kolları ve Temsilcileri

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin inşa ettiği Üsküdar Celvetî Âsitânesi kendi döneminde her sınıftan insanla dolup taşardı. Tekkesi, İstanbul'un en önemli tasavvuf ve kültür merkezi olarak hizmet görmüş, bu dergâhtan pek çok ilim ve fikir adamı, şeyh ve mûsikişinas yetişmiştir. Devlet ricalinden geniş halk kitlelerine kadar pek çok kimse huzur bulmak, dünyevî sıkıntılarını unutmak ve feyiz almak için onun dergâhına koşardı. İstanbul'da on binlere ulaşan müritlerinin yanı sıra muhtelif memleketlere gönderdiği halifeleri sayesinde tarikat, Anadolu ve Balkanlar'da yayılma imkânı bulmuştur. Onun yetiştirdiği altmışı aşkın halifesinden yedisi İstanbul'da, on dokuzu Rumeli ve Balkan topraklarında, yirmi beşi Anadolu şehirlerinde, dokuz on kadarı da Suriye ve Mısır gibi Arap topraklarında hizmet etmiştir. Böylece İstanbul, İzmir, Balıkesir, Orta Anadolu ve Balkanlar Celvetiyye'nin en yaygın olduğu yerler olmuştur.

Celvetiyye, Hüdâyî'den sonra İstanbul'da aynı kuvvetle temsil edilememekle beraber nüfuzunu sürdürmüş, tarikatın en yaygın bulunduğu yer olma hüviyetini korumuştur. Gerek Hüdâyî zamanında gerekse daha sonraki devirlerde Balkanlar'da Filibeli İsmâil Efendi, Banyalukalı Sâfi Efendi, Belgradî Münîrî Efendi, Saçlı İbrâhim Efendi, Atpazarî Osman Efendi gibi seçkin şeyhler tarafından temsil edilen Celvetiyye, Balkanlar'ın en yaygın tarikatlarından biriydi.

Celvetiyye'nin ikinci merkezi durumunda olan Bursa'da ise gerek Üftâde soyundan gelenler, gerekse daha sonra yetişen Selâmi Ali Efendi ve İsmâil Hakkı Bursevî gibi şeyhler vasıtasıyla tarikat yüzyıllar boyu itibarını korumuştur.

Celvetiyye'nin Kolları

Celvetiyye tarikatının Selâmiyye, Fenâiyye, Hakkıyye ve Hâşimiyye adıyla anılan müstakil şube olarak değerlendirilebilecek dört kolu vardır.

Celvetiyye'nin Selâmiyye Kolu

Selâmiyye, Hüdâyî Âsitânesi'nde iki defa şeyhlik hizmetinde bulunan Selâmi Ali Efendi'ye (ö. 1104/1692) mensup Celvetî koludur. Bu kola ait silsile Pîr Aziz Mahmud Hüdâyî'den Selâmi Efendi'ye şu şeyhler

aracılığıyla ulaşmaktadır: Muk'ad Ahmed Efendi (ö. 1049/1639), Zâkirzâde Abudullah Efendi (ö. 1068/1657), Selâmi Ali Efendi.

Celvetiyye'de Selâmiyye'nin kol başı sayılan Selâmi Ali b. İlyâs, o zamanlar Aydın Mentese'ye bağlı bulunan İstanköy'ün Kozyaka köyündendir. 1000 (1592) yılında doğdu.⁴⁶ İlim tahsilini ikmal ettikten sonra Kırkakçe Medresesi'ne müderris,⁴⁷ bilâhare İstanköy kasabasına müftü oldu.⁴⁸ Tasavvufa olan meyli neticesinde kadılığı bırakarak Zâkirzâde Abdullah Efendi'ye intisap etti. Seyrüsülükünü tamamladıktan sonra Bursa'ya halife olarak gönderildi. Bursa'da bir zâviye inşa etti ve 1090 (1679) yılında Divitçizâde Mehmed Efendi'nin vefatıyla boşalan Hüdâyî Âsitânesi şeyhliğine getirilinceye kadar orada kaldı.⁴⁹

Hüdâyî Âsitânesi'nde postnişin iken muasır Niyâzî-i Mısırî (ö. 1105/1693) ile mektupla birtakım münakaşaları olmuş⁵⁰ ve çeşitli dedikodular üzerine 1093'te (1682) şeyhlikten feragat etmişti. Kısa bir zaman sonra "hatt-ı hümâyün" ile yeniden getirildiği âsitâne şeyhliğine vefatına kadar devam etti.

Terceme-i hâl müelliflerinin "hâlât-ı garîbe ile meşhûr, şedîd ve mehîb, akvâl ve ahvâli acîb" diye tavsif ettiği Selâmi Ali Efendi, Üsküdar Bağlarbaşı'nda bir tekke ve bir cami, Bülbülderesi ve Acıbadem'de birer cami, Kısıklı'da bir zâviye inşa ederek Bağlarbaşı'nda kendi adına kurulan bir mahalleyi bu hizmetlere vakfetmişti. Kabri, Üsküdar Kısıklı'da yaptırdığı zâviye ve mescidin yanındadır. Selâmi Ali Efendi tarafından kurulan Selâmiyye'nin en farklı özelliği tarikat tacının terk sayısının on yedi olmasıdır.⁵¹

Celvetiyye'nin Hakkıye Kolu

Hakkıyye, Celvetî şeyhi Bursalı İsmâil Hakkı'ya (ö. 1137/1724) nispet edilen koldur. Hüdâyî'den şu silsile ile İsmâil Hakkı'ya ulaşır: Muk'ad Ahmed Efendi (ö. 1049/1639), Zâkirzâde Abdullah Efendi

•••••

46 Revnakoğlu, nr. A/41.

47 Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, II, vr. 44^a.

48 Uşşâkizâde, *Zeyl-i Şekâik*, s. 688.

49 Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, II, vr 44^a.

50 Revnakoğlu, nr. A/41.

51 Müstakimzâde, *Tâc Risâlesi*, vr. 169^a; Revnakoğlu, nr. B/115.

(ö. 1068/1657), Atpazarı Osman Efendi (ö. 1102/1690), Bursalı İsmâil Hakkı.

Hakkıyye kolunun kurucusu kabul edilen Bursalı İsmâil Hakkı'nın aslen İstanbullu olan ailesi, büyük Aksaray yangınından sonra bugün Bulgaristan sınırları içerisinde bulunan Aydos kasabasına hicret etmiştir. İsmâil Hakkı orada dünyaya geldi. O zamanlar Osman Fazlı Efendi Zâkirzâde halifesi sıfatıyla bölgede bulunmaktaydı. Bursalı İsmâil Hakkı babasının delâletiyle üç yaşında iken Osman Fazlı Efendi'nin elini öpmüş, bilâhare de İstanbul'da kendisinden inâbe olarak halifesi olmuştu. Bursalı, hilâfet vazifesiyle Üsküp, Bursa, Şam ve Üsküdar gibi muhtelif şehirlerde bulundu. Ancak hayatının büyük bir kısmını Bursa'da geçirdiği ve tasavvuf feyzini orada neşrettiği için "Bursevî" diye meşhur olmuştur.⁵²

Bursalı İsmâil Hakkı, şeyhi Atpazarı Osman Efendi gibi halk üzerinde büyük tesir icra etmiş; hatta bu yüzden II. Mustafa zamanında Nemçe savaşına padişahla beraber iştirak etmesi için Bursa'dan davet olunmuştu (1107/1695). İki yıl kadar devam eden bu muharebede İsmâil Hakkı'nın birkaç yerinden yara aldığı rivayet edilir.⁵³

Bursalı İsmâil Hakkı, âlim ve sûfî kimliğiyle 100'den fazla eser yazmış,⁵⁴ ulemâ arasında "velûd" unvanına hak kazanmıştır. Onun en meşhur eserleri arasında *Mesnevî* şerhi olan *Rûhu'l-Mesnevî* ile *Rûhu'l-beyân* adlı tefsiri sayılabilir. İsmâil Hakkı Bursevî, uzun yıllar hizmet ettiği Bursa'da 1137'de (1724) vefat ederek Tuzpazarı civarındaki dergâha defnedildi.

Celvetiyye'nin Hakkıyye şubesi gerek Bursa'da, gerekse İstanbul'da bilhassa Hüdâyî Âsitânesi şeyhi Mudanyalı Büyük Rûşen Efendi'den (ö. 1209/1794) sonra uzun yıllar etkisini sürdürmüştür. Nitekim Hüdâyî Âsitânesi meşâyihinden Yâkub Afvî de İsmâil Hakkı Bursevî'nin talebesidir.

Celvetiyye'nin Fenâiyye Kolu

Fenâiyye, Celvetiyye'nin Selâmiyye kolunun pîri Selâmi Ali Efendi'nin halifesi Kütahyalı Fenâî Ali Efendi'ye (ö. 1158/1745)

•••••

52 Bursevî, *Silsile*, s. 100-108.

53 Ayni, *Türk Azizleri*, s. 65 vd.

54 Ayni, *Türk Azizleri*, s. 65 vd.; Namlı, *İsmail Hakkı Bursevî*, s. 161-219.

nispet edilir. Ali Efendi, Selâmi Efendi'nin halifesi olduğundan bu iki kolun silsileleri müşterektir.

Fenâî Ali Efendi, şeyhi Selâmi Efendi'den sülûkünü tamamlayıp hilâfet aldıktan sonra Manisa'da uzun yıllar irşat hizmetiyle meşgul olmuştu. Burada bina ettirdiği cami ve hankahta hizmet ederken şeyhinin vefatı üzerine İstanbul'a geldi. İstanbul'da Selâmsız'daki Selâmi Tekkesi şeyhliğine tayin edildi.⁵⁵ Ancak 1128 (1716) yılında bu tekkenin şeyhliğini bir halifesine bırakarak Pazarbaşı'nda inşa ettirdiği tekkeye geçti.

Bugün mescit olan bu tekke, kâgir bir yapı olup üç tarafı altlı üstlü mahsuralıdır. Caminin kible tarafında altta iki, üstte iki olmak üzere dört pencere vardır. Mihrap ahşap olup üstü de ahşap çatı ile örtülüdür. Tuğladan olan minaresi avlu kapısından girişe göre soldadır.⁵⁶ Ali Efendi zamanında yaptırılan minareye 1180 (1766) yılında yıldırım isabet etmiş ve minare yıkılarak mescit de zarar görmüştü.

Zamanın şeyhi Abdullah Rıfka Efendi (ö. 1184/1770) III. Mustafa'ya müracaatla cami, türbe, minare ve hücrelerin yeniden yaptırılmasını sağlamıştı. Caminin karşı tarafında bulunan mektep de Ahmed Paşa tarafından vezirliğinden önce çavuşbaşı iken 1176 (1704) yılında yaptırıldı. Bu yüzden de mektep "Çavuşbaşı Mektebi" diye bilinir.⁵⁷ Fenâî Tekkesi'ne "Yıldızlı Tekke" de denilir. Bunun sebebi tekkeyi 1293 (1876) yılında tamir ettiren ve mezarı orada bulunan Zeynep Hanım'ın kabrinin yıldızla süslenmiş olmasıdır.⁵⁸

Fenâî Ali Efendi, kendi tekkesinde otuz yıl kadar irşat ile meşgul olduktan sonra 1158 (1745) yılında vefat etti.⁵⁹ Tekkenin önündeki türbede medfundur. Baltacı Mehmed Paşa ile beraber 1123 (1711) Osmanlı-Rus harbine iştirak etmiş bulunan Fenâî Ali Efendi'nin bu savaşta aldığı sancak ile taşıdığı bayrak uzun yıllar hatıra olarak saklanmıştı.⁶⁰

•••••

55 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, III, 64.

56 Konyalı, *Üsküdar Târihi*, I, 151.

57 Ayvansarâyî, *Hadîka*, II, 222.

58 Revnakoğlu, nr. B/228.

59 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, III, 64.

60 Ayvansarâyî, *Hadîka*, II, 222.

Fenâî mahlasıyla şiirler yazan Ali Efendi, Celvetiyye’de içtihat etmiş ve kurduğu bu kola da kendi mahlasına izâfeten Fenâiyye denilmiştir. Fenâî tacı besmelenin harflerinin sayısına işaretten on dokuz terklidir. Fenâî Hankahı şeyhinin evlâtlarının tacının tepe kısmı turuncu renkli olup diğerlerinin rengi yeşildir.⁶¹

Celvetiyye’nin Hâşimiyye Kolu

Hâşimiyye, Bandırmalızâde Mustafa Hâşim Baba’ya (ö. 1197/1782) nispet edilen Celvetî koludur.⁶² Tarikatın silsilesi Hüdâyî’den itibaren; biri Mehmed Fenâyî Efendi, diğeri Muk’ad Ahmed Efendi vasıtasıyla olmak üzere iki ayrı kolla gelir. Ehl-i Cennet lakabıyla meşhur Mehmed Fenâî Efendi vasıtasıyla gelen silsile şöyledir: Tophaneli Şeyh Veliyyüddin Mücâhid Efendi (ö. 1108/1696), Morali Seyyid Hâmid Efendi (ö. 1139/1726), Bandırmalı Yûsuf Nizâmeddin b. Hâmid Efendi (ö. 1161/1748), Mustafa Hâşim Baba (ö. 1197/1782).

Muk’ad Ahmed Efendi’den gelen diğeri silsile ise sırasıyla şu şekildedir: Devâtî Mustafa Efendi (ö. 1060/1650), Erzincanlı Mustafa Efendi (ö. 1123/1711), Bandırmalı Yûsuf Nizâmeddin b. Hâmid Efendi, Mustafa Hâşim Baba.⁶³

Mustafa Hâşim Efendi, Bandırmalı Yûsuf Nizâmeddin Efendi’nin oğludur. 1130 (1718) yılında dünyaya gelmiştir.⁶⁴ Önceleri Melâmî, sonra bir ara Bektaşî olmuş ve Bektaşîliğin İstanbul temsilciliğini yapmıştı. Bektaşîliği Mısır’da bulunduğu sırada Kasrûlayn Tekkesi şeyhi Hasan Baba’dan 1170 (1756) senesinde almıştı.⁶⁵ Hâşim Baba böylece birkaç tarikata intisap ettikten sonra nihayet babasının yolunda karar kılarak Bandırmalı Dergâhı’nda otuz yıldan fazla şeyhlik hizmetinde bulundu.⁶⁶

••••••••

61 Revnakoğlu, nr. B/115.

62 Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 244; Bandırmalızâde, *Mir’ât*, s. 45; Sünbülî, *Esmâr-ı Esrâr*, s. 40.

63 Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 244 vd.

64 Bandırmalızâde, *Mir’ât*, s. 47.

65 Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, II, 409.

66 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, III, 65; Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, II, 409.

1197 (1782) yılında vefat ettiğinde cenazesi, namazı kılınmak için Hüdâyî Âsitânesi'ne getirildi. Ancak pîr makamı şeyhi Büyük Rüşen Efendi (ö. 1209/1794), her nedense cenazeyi içeri aldırma-
mış, hatta kapıyı bile açtırmamıştı. Bunun üzerine Hâşim Baba'nın cenazesi, âsitânenin alt tarafındaki yolda Ehl-i Cennet Efendi kabrine yakın yerde bulunan musallâ üzerinde kılınmıştı.⁶⁷

Hâşim Efendi'nin Bektaşî ve Melâmî tariklerine intisabından dolayı bu tarikatlarla irtibatı bulunan Hâşimiye kolu dervişleri, Hüdâyî Âsitânesi dervişleri gibi on üç terklı tâc-ı şerif giyerlerdi. Taçlarının destarı Cüneydî şekilde kafeslidir.⁶⁸

İstanbul Celvetî Tekkeleri

Hüdâyî'nin hayatında ve daha sonraki devirlerde Celvetiyey'nin en çok yayıldığı yerlerin başında İstanbul, Bursa ve Edirne gibi Osmanlı Devleti'ne pâyitaht olmuş yerler gelmektedir. İstanbul'da Celvetî şeyhliğine tahsis edilen otuz kadar tekke vardır. Bunlardan on yedisi Üsküdar'da, on biri sur içinde, iki tanesi sur dışındaki Top-hane bölgesindedir.

İstanbul'daki otuz tekkeden Hüdâyî Âsitânesi, Selâmsız, Acıbadem, Kısıklı Selâmi Ali tekkeleri ile Fenâî, İskender Baba, Bandırmalı Dergâhı, Şeyh Camii Tekkesi ve Sarmaşık Tekkesi tarikat değiştirmeden Celvetî olarak kalmış, Küçük Ayasofya, Sokullu Mehmed Paşa tekkeleri gibi bir kısmı birkaç defa, Bezirgân Tekkesi ise bir dönem Celvetî tekkesi olmuştur.

Bu otuz tekkeden yarıya yakın kısmının bugün binaları mevcut değildir. Ya arsa ya da harabe haldedir. Binaları mevcut olanlar ise mescit veya cami olarak hizmete açık bulunmaktadır.

Hüdâyî Külliyesi (Celvetî Âsitânesi)

Celvetî tarikatının merkezi olan Hüdâyî Âsitânesi bizzat Aziz Mahmud Hüdâyî tarafından yaptırılmıştır. Hüdâyî, caminin yerini 998 (1589) yılında bizzat satın almış ve aynı yıl inşasını başlatmıştır.

••••••••

67 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 189 vd.

68 Revnakoğlu, nr. B/115.

Bazı kaynaklarda Hüdâyî cami ve hankahının Rüstem Paşa'nın keremesi Ayşe Sultan tarafından yaptırıldığı yazılıyorsa da⁶⁹ bugün elde mevcut Hüdâyî'ye ait *Mülknâmeler*'e göre inşaatın bizzat Hüdâyî tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.⁷⁰

Zâviye, mescit, imarethâne, türbe, çeşme ve meşrutalardan meydana gelen külliye'nin ilk yapıldığı zamanki şekli hakkında kaynaklarda detaylı bilgi bulunmamaktadır. Ancak önce mescit olarak yaptırdığı kısma daha sonra minber ilâvesiyle 1007 (1598) yılında camiye çevirdiği ve hatiplik vazifesinin bizzat kendisi tarafından ifa edildiği bilinmektedir.⁷¹

Meşhur Türk seyyahı Evliya Çelebi, burada gece gündüz 300 dervişin devamlı zikir ile meşgul olduğunu; her birinin birer köşede savmeaları/hücreleri bulunduğunu, cuma namazından sonra tevhd-i sultânî yapıldığını kaydeder.⁷²

Hüdâyî Külliyesi 1266 (1850) yılında Üsküdar çarşısında çıkan bir yangın neticesinde tamamen yanmış ve devrin sultanı Abdülmecid Han tarafından yeniden yaptırılmıştır.⁷³ Yenilenen külliye'nin bugünkü mevcut hali aşağı girişte çeşmeler, sağlı sollu meşruta binaları, açık türbeler, Hüdâyî türbesi, cami, imarethâne, şeyh meşrutası ve kütüphaneden oluşmaktadır.

Hüdâyî'nin türbesinin külliye içindeki yeri caminin sol tarafındaki üstü açık türbelerin yanındadır. Türbe, Abdülmecid devrindeki yangından sonra cami ve diğer kısımlarla birlikte yenilenmiştir. Türbenin ahşap kubbesini dört mermer sütun taşımaktadır. Kubbenin iç kısmı ise on üç dilimli Celvetî tacını andırarak şekildedir. Türbenin, kible istikametinde üç, kuzey tarafında bir penceresi vardır.

Hüdâyî'nin sandukası orta yerde yaldızlı demir parmaklık içinde ahşaptan yapılmıştır. Ucuna neftî renkli Celvetî tacı konulmuştur. Türbede kendisinden başka dört kızı, bir kız torunu ve beş oğlu medfundur.

••••••••

69 Naîmâ, *Ravzatü'l-Hüseyn*, II, 112.

70 Ayvansarâyî, *Hadîka*, II, 195; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, II, 378 vd.; Gülşen, *Külliyât*, s. 5.

71 Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 114.

72 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 473 vd.

73 Şenocak, *Seyyid Aziz Mahmûd Hüdâyî*, s. 29 vd.

Hüdâyî Külliyesi içinde türbenin hemen üst bitişik kısmında cami yer almaktadır. Cami kapısının sağındaki kapı tevhitâne kapısıdır. Caminin bundan başka sağ tarafta üç kapısı daha vardır.

Cami ile hankahın karşısında tek kat halinde muntazam kesme taştan yapılmış bir kütüphane binası bulunmaktadır. Kütüphane Sultan II. Abdülhamid'in mukarriplerinden Lütü Bey adına yapılmıştır. Kütüphane iki oda halinde olup girişe göre sağdaki oda kütüphane, soldaki ise türbedir.⁷⁴

Hüdâyî Kütüphanesi'nde bulunan kitaplar tekkelerin kapatılmasından sonra Üsküdar Atlamataşı'ndaki Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'ne nakledilmiş ve bugün aynı kütüphanede "Hüdâyî Kütüphanesi" adıyla okuyucuya sunulmaktadır.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin vefatından tekkelerin kapanışına kadar geçen üç yüzyıllık zaman içinde Hüdâyî Âsitânesi'nde yirmi üç şeyh postnişin olmuştur. Bunlardan Selâmi Efendi, Erzincanlı Mustafa Efendi, Mudanyalı Büyük Rüşen Efendi gibi bir kısmı önce azledilmişler, bilâhare tekrar meşihata tayin olunmuşlardır. Sadece Bafıralı Halil Efendi 1094 (1693) yılında Mısır'a nefyedilmiş ve bir daha geri dönmemiştir.

Mükerrer durumlarla beraber Hüdâyî Âsitânesi'nde postnişin olan şeyhler şunlardır: 1. Balıkesirli Muk'ad Ahmed Efendi (ö. 1049/1639); 2. Hüdâyî torunu Mesud Efendi (ö. 1067/1657); 3. Tophaneli Ehl-i Cennet Fenâî (ö. 1075/1664); 4. Gelibolulu Gafûrî Mahmud Efendi (ö. 1078/1667); 5. Devâtî/Divitçizâde Mehmed Tâlib Efendi (ö. 1090/1679); 6. Menteşeli Selâmi Ali Efendi (ö. 1104/1692); 7. Bafıralı Halil Efendi (1094/1683'te Mısır'a nefy); 8. Erzincanlı Mustafa Efendi (ö. 1123/1711); 9. Abdülhay b. Saçlı İbrâhim Efendi (ö. 1117/1705); 10. Filibeli Mehmed Sabûri Dede Çelebi (ö. 1130/1717); 11. Bilecikli Seyyid Osman Efendi (ö. 1140/1727); 12. Afvî Yâkub Efendi (ö. 1149/1736); 13. Edirmeli Yûsuf Efendi (ö. 1153/1740); 14. Niksarlı Mehmed Efendi (ö. 1159/1746); 15. Bursalı Mustafa Efendi (ö. 1188/1774); 16. Mudanyalı Büyük Rüşen Efendi (ö. 1209/1794); 17. Dülger/Neccârzâde Mehmed Sıddık Efendi (1199'da ref); 18. Mehmed Şehâbeddin Efendi (ö. 1234/1819); 19. Abdurrahman Nesib Efendi (ö. 1258/1842); 20. Mehmed Rüşen

.....
74 Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, II, 403.

Tevfikî Efendi (ö. 1309/1891); 21. Mehmed Şehâbeddin Efendi (ö. 1330/1911); 22. Mehmed Gülşen Efendi (ö. 1341/1925); 23. Abdülgafûr Âbid Efendi (ö. 1946).

Bulgurlu Çilehâne Mescidi

Hüdâyî Âsitânesi'nden başka Küçükçamlıca'da bugün hâlâ mevcut olan ve halk arasında çilehâne, resmi kayıtlarda Musallâ namıyla mâruf bir mescit ile bitişiğinde taştan iki odacık inşa ettiği bilinmektedir. Kısıklı Küçük Çamlıca'dan Bulgurlu'ya inerken kısıklı korusu bitişiğindeki Çiçek Sokak üzerinde Alemdağı tarafına bakan yamaçta yer alan çilehâne, mescit şeklindedir. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin vaktiyle taştan yaptırdığı iki odalı binanın esas muhafaza edilerek yenilenmiştir. Mescidin sağ kible istikametinde bugün yeni bir cami inşa edilmiştir.

Selâmi Ali Efendi Tekkesi (Selâmsız)

Üsküdar'da Selâmsız mahallesinde Tekkekapısı denilen yerde bulunan bu tekkeyi Selâmi Ali Efendi yaptırmıştır. Selâmi Ali Efendi'nin yaptırdığı tekkelerin en meşhuru olan bu tekkeden bugün eser kalmamıştır. Sadece Köstendilli Ali Efendi hazîresi mevcuttur. Yıkık tekkenin temelleri üzerine günümüzde yeni bir mescit inşa edilmektedir. Osmanlı zamanında tekkenin âyin günü pazartesi idi.⁷⁵

Bu tekkede Şeyh Fenâî Ali Efendi (ö. 1158/1745), Köstendilli Ali Efendi (ö. 1143/1730) ve Hüdâyî halifelerinden Filibeli Şeyh İsmâil Efendi evlâdından Şeyh İsmâil Efendi ile (ö. 1227/1812) Üsküdarlı Mustafa Hâşim Efendi'nin halifesi Şeyh Mehmed Râşid Efendi (ö. 1250/1834) gibi şahsiyetler postnişin olmuştur.

Selâmi Ali Efendi Tekkesi (Kısıklı)

Üsküdar Kısıklı'da Eski Çamlıca caddesi üzerinde Selâmi Ali Efendi tarafından yaptırılan küçük bir tekkedir. Selâmi Ali Efendi tekke hazîresinde medfundur.⁷⁶ Tekkelerin kapatılmasından

••••••••

⁷⁵ Bandırmalızâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, s. 9.

⁷⁶ Ayvansarâyî, *Hadîka*, II, 257.

önce Hâfız Mehmed Nûrullah Efendi'nin (ö. 1335/1917) şeyhliği zamanında yıkılmıştır. Selâmi Ali Efendi'nin mezarından başka bir şey kalmamışken Üsküdar Belediyesi tarafından buraya şimdi küçük bir mescit yapılmıştır. Dergâhta pazartesi ve cuma geceleri yatsı namazından, çarşamba günleri de öğle namazından sonra haftada üç defa Celvetî âyini icra edilirdi.⁷⁷ Kuruluşundan itibaren tekkede Selâmi Ali Efendi'den başka Kayserili Şeyh Ahmed Efendi ve Niksarlı Şeyh Hacı Mehmed Efendi (ö. 1153/1740) gibi pek çok mühim şahsiyet postnişin olmuştur.

Selâmi Ali Efendi Tekkesi (Acıbadem)

Şücâbağ Mescidi Tekkesi, Bülbülderesi Tekkesi, Bağlarbaşı Tekkesi diye anılan bu tekke Selâmi Ali Efendi tarafından yaptırılmıştır. Üsküdar'dan Bağlarbaşı'na çıkan yolun üzerinde bulunan bu tekkenin adını *Mecmûa-i Tekâyâ* "Acıbadem",⁷⁸ *Âsitâne-i Aliyye ve Bilâd-ı Selâse'de Kâin Tekkeler* adlı eser "Selâmi Ali Efendi Tekkesi der-kurb Acıbadem der-Üsküdar" şeklinde kaydetmektedir.⁷⁹

Abdurrahman Nesib Efendi'nin *Mecmûa*'sında verdiği Üsküdar tekkeleri listesinde adına Acıbadem Tekkesi olarak rastlanan⁸⁰ Sultan II. Mahmud'un kızı Sâliha Sultan ile Tophâne-i Âmire müşiri Halil Rifat Paşa'nın 1249 (1833) yılında izdivaç merasiminde bulunan davetliler arasında Kasapbaşı Şâkir Efendi'nin çadırında yer alan Celvetî meşâyihî arasında "Acıbadem Tekkesi şeyhi vekili Mehmed Hilmi Efendi" diye adına yer verilen⁸¹ bu tekkenin *Hadîka*'nın Şücâbağı Mescidi olarak tespit ettiği tekke olduğu anlaşılmaktadır.⁸² Bugün bu mahalde Selâmi Ali Efendi'nin adını taşıyan bir cami bulunmaktadır.

Vaktiyle cumartesi günleri Celvetî âyini yapılmaktaydı.⁸³ Bu dergâhta Selâmi Ali Efendi'den başka Çamlıcalı Mehmed Efendi'nin

•••••

77 Revnakoğlu, nr. A/41.

78 Bandırmalizâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, s. 5.

79 *Âsitâne-i Aliyye*, s. 4.

80 Nesib, *Mecmûa*, vr. 58^b.

81 İÜ Ktp., İbnülemin, TY, nr. 2802, vr. 13.

82 Ayvansarâyî, *Hadîka*, II, 235.

83 Bandırmalizâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, s. 5.

halifesi Şeyh Ali Efendi, Küçük Hâmid diye mâruf olan Bandırmalı Şeyh Yûsuf Efendi'nin oğlu ve Mustafa Hâşim Efendi'nin büyük kardeşi olan Bandırmalizâde Şeyh Hâmid Efendi şeyhlik etmişlerdir.⁸⁴

Fenâî Tekkesi (Yaldızlı Tekke)

Üsküdar Pazarbaşı mahallesindedir. Bugün mescit olan tekke, kâgır bir yapı olup altı üstü mahsuralıdır. Tekkede çarşamba günleri Celvetî âyini yapılırdı.⁸⁵

Bu dergâhta Fenâî Ali Efendi'den sonra hattat Şeyh Mehmed Şâkir Efendi (ö. 1225/1810) ile Bandırmalı tekkesi şeyhi M. Galip Efendi'nin (ö. 1247/1831-32) halifesi Şeyh Mehmed Efendi (ö. 1261/1845) gibi önemli şahsiyetler şeyhlik yapmıştır.

Bandırmalı Dergâhı

Üsküdar'da İnâdiye mahallesinde Menzilhâne yokuşu başında ve Tavâşî Hasan Ağa Camii yakınındadır. Tekke, 1145 (1732) yılında Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa tarafından yaptırıldı.⁸⁶ Ayvansarâyî'nin verdiği bilgiye göre burası Şeyh Yûsuf Efendi'nin (ö. 1166/1752) evi iken daha sonra zâviye yapılmıştır.⁸⁷

Şehlâ Ahmed Paşa'nın 1756 yılında yeniden yaptırdığı tekke 1942 yılında kısmen yanmıştır. Bugün ise mezarlardan başka bir şey kalmamıştır. Tekkenin avlusunda Hâşim Efendi'nin, Bektaşî şeyhi Mısırlı Hasan Baba'nın (ö. 1170/1756) kabri vardır. Yûsuf Efendi ve Hâşim Efendi tekke civarında medfun idiler. Tekkenin âyin günü cuma idi.⁸⁸

Bu dergâhta Bandırmalı Yûsuf Nizâmeddin Efendi, Mustafa Hâşim Efendi, Seyyid Mehmed Galip Efendi ve Seyyid M. Fahreddin Efendi (ö. 1311/1893) gibi şahsiyetler postnişin olmuştur.

••••••••

84 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 62 vd.

85 Bandırmalizâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, s. 12.

86 Tabibzâde, *Derûn-ı İslâmbol'da Hankâhlar*, s. 34; Ayvansarâyî, *Hadîka*, II, 210.

87 Ayvansarâyî, *Hadîka*, II, 210.

88 Tabibzâde, *Derûn-ı İslâmbol'da Hankâhlar*, s. 34.

Şeyh Camii Tekkesi

Üsküdar Bülbülderesi yakınında Selmanağa mahallesinde Şeyh Camii içindedir. Bânisi Hüdâyî Âsitânesi'ne şeyh olan Devâtizâde Mehmed Efendi'nin babası Devâtî Şeyh Mustafa Efendi'dir (ö. 1070/1659-60).⁸⁹

Bu dergâhın derviş ve zâkirlerinin ekserisi “kalem efendisi” denilen devlet memuru kimselerdi. Dergâhta pazartesi ve cuma geceleri Celvetî âyini yapılırdı. Bugün Şeyh Camii namıyla ibadete açıktır.

Bu dergâhta Muk'ad Ahmed Efendi halifesi Devâtî Şeyh Mustafa Efendi, Devâtizâde Mehmed Tâlip Efendi (ö. 1090/1679), Erzincanlı Şeyh Mustafa Efendi (ö. 1167/1754), Hüdâyî Türbesi asâdarı Şeyh Mustafa Dede (ö. 1263/1847) gibi şahsiyetler şeyhlik yapmışlardır.

İskender Baba Tekkesi

Üsküdar İnâdiye'de Ağa Hamamı karşısında meydan ortasında Karacaahmet tarafında bulunan tekkedir. Bânisi Kanûnî Sultan Süleyman devrinde yeniçerilik efendiliği vb. hizmetlerde bulunan Mehmed Efendi'dir (ö. 955/1543). Mehmed Efendi ile İskender Baba burada medfundur. İskender Baba'nın vefat tarihi belli değildir. Uzun yıllar mescit olarak kullanılan bu tekkeyi bilâhare Celvetî meşâyihinden Kaymakçı Şeyh diye meşhur Mehmed Efendi (ö. 1186/1772), Celvetî tekkesi haline getirmiştir.⁹⁰ Vaktiyle çarşamba günleri Celvetî âyini icra edilen bu tekkenin bugün sadece türbe kısmı mevcuttur.⁹¹

Bu dergâhta Kaymakçızâde Şeyh Hacı Mehmed Efendi'den (ö. 1186/1772) başka Bandırmalı Tekkesi şeyhi Mehmed Galip Efendi'nin torunu Mehmed Şâkir Efendi (ö. 1279/1862-63) gibi kişiler şeyhlik hizmeti yapmışlardır.

Üsküdar Atpazarı Tekkesi

Üsküdar'da Hayreddin Çavuş mahallesinde Atpazarı denilen yerde Eski Semerciler mevkiinde bulunan tekke Hüdâyî Âsitânesi

.....
89 Ayvansarâyî, *Hadîka*, II, 233.

90 Ayvansarâyî, *Hadîka*, II, 2144; Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, IV, 276.

91 Bandırmalizâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, s. 11.

şeyhlerinden Bilecikli Osman Efendi (ö. 1140/1727) tarafından 1133 (1720) yılında yaptırılmıştır.⁹² Osman Efendi, Selâmi Ali Efendi'nin halifesi idi. Tekkenin şeyhleri ve faaliyetleri hakkında yeterli bilgi yoktur. 1925'te tekkelerin kapatılmasından sonra Vakıflar İdaresi'nce yürütülen tespit çalışmalarından sonra hazırlanan raporda "Şeyh Osman Efendi Camii, Atpazarı caddesinde dört duvardan ibaret halde" denilmektedir. Fakat bugün eser kalmamıştır. Tekkenin âyin günü cuma idi.⁹³

Ayşe Sultan Tekkesi

Üsküdar İmrahor'da bugünkü İmrahor Camii'nin hemen arkasından geçen yolun kenarındadır. Üst tarafında bugün mevcut çeşmenin kitâbesinden burasının Ayşe Sultan namına yapıldığı anlaşılmaktadır. Kanûnî Sultan Süleyman'ın torunu, Rüstem Paşa'nın kızı olan Ayşe Sultan tarafından yaptırılan bu tekkede perşembe günleri Celvetî usulü icra edilmekteydi. Tekke bugün tamamen yıkılmış, yerinde birkaç mezar ve üst tarafında bir çeşmeden başka bir şey kalmamıştır. Meşhur duahan Ebülkavuk İsmâil Hakkı Molla'nın burada 1905'ten 1914'e kadar on yıl şeyhlik ettiği bilinmektedir. Nakşî şeyhi olan Ebülkavuk İsmâil Hakkı Efendi'ye bu tekkenin şeyhlik ciheti resmen tevcih edilmiş değildi. Dergâh kendisine sadece Celvetî Âsitânesi şeyhi Şehâbeddin Efendi'nin (ö. 1330/1911) teklif ve tensibi ile verilmişti.⁹⁴

Bacılar Tekkesi

Aziz Mahmûd Hüdâyî Âsitânesi civarında bulunduğunu ve mukabelesinin salı günü olduğunu *Mecmûa-i Tekâyâ*'nın haber verdiği⁹⁵ bu Celvetî Tekkesi'nin kimin tarafından yaptırıldığına dair bir bilgi yoktur. Sultan II. Abdülhamid devrine ait vakıf kayıtlarında tekkenin Hüdâyî'nin damadı Kapıcı Mustafa Efendi tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir.

.....

92 Ayvansarâyî, *Hadîka*, II, 219; Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, III, 427.

93 Bandırmalizâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, s. 3.

94 Revnakoğlu, nr. B/197.

95 Bandırmalizâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, s. 10.

Abdurrahman Nesib Efendi'nin *Mecmûa*'sında "Ayşe Sultan Türbesi bitişiğinde bulunan boş arsanın on yedi hücreli bir tekke, şeyhliğinin de Hüdâyî şeyhliğine meşrût ve dedelerinin âyine gelip hazır olmaları gerektiğini belirttiği zâviye" Bacılar Tekkesi olsa gerektir.⁹⁶

Kapıcı Tekkesi

Hüdâyî Türbesi yanında Halil Paşa'ya izâfe edilen Kapıcı Tekkesi namıyla meşhur bir zâviye vardır ki Hüdâyî Türbesi'ne mülhak olup birkaç odadan ibarettir. Burada Halil Paşa'nın müstakil bir türbesi olup türbenin altında sebili ve yanında oğlu Mahmud Bey'in türbesi vardır.⁹⁷

Kapıcı Tekkesi'nin kimin tarafından yaptırıldığını kesin olarak bilemiyoruz. Halil Paşa tarafından türbenin civarına birkaç oda yaptırıldığı vakfiyesinden anlaşılmaktadır.⁹⁸ Ancak bu odaların tekke olarak yaptırıldığına dair herhangi bir kayıt yoktur.

Halil Paşa'nın oğlu Ebûbekir Bey, Enderun'dan yetişerek kapıcıbaşı olmuştu. Dolayısıyla bu tekke onun tarafından yaptırılmış olabilir.

Tekkenin ayakta kalan son bölümü geçen yıllarda çevre sakinlerinden biri tarafından yıkılmıştır. Harabe halinde bulunan Halil Paşa Türbesi son yıllarda vakıflar tarafından restore edilmiştir. Türbenin giriş kısmındaki boş arsa üzerine yeni hizmet binaları oluşturulmuştur.

Kapıağası Tekkesi

Üsküdar'da bulunan Kapıağası Camii, Dârüssaâde Ağası Mehmed Ağa (ö. 999/1591) tarafından yaptırılmıştır. Caminin minberi ise Üsküdar Vâlîde-i Atîk Camii imamlarından Mustafa Efendi'nin hayırındır.⁹⁹ Bu camiye ilk defa şeyhlik eden Moralı Şeyh Yahyâ Efendi'nin (ö. 1119/1707) oğlu Abdüşşekûr Efendi'nin (ö. 1191/1777) oğlu Nûreddin Dergâhu şeyhi Mehmed Ârif Efendi'dir (ö. 1228/1813).

••••••••••

96 Nesib, *Mecmûa*, arka kapak içindeki kayıt.

97 Ayvansarâyî, *Hadîka*, II, 196.

98 Halil Paşa, *Vakfiye*, vr. 13^{a-b}.

99 Ayvansarâyî, *Hadîka*, II, 218.

Mehmed Ârif Efendi'den sonra yeğeni Seyyid Abdülaziz Efendi (ö. 1280/1863) şeyh olmuştur.¹⁰⁰ Hüdâyî Âsitânesi meşâyihinden Mudanyalı Büyük Rûşen Efendi'nin babası Abdurrahman Efendi'nin İstanbul'a geldiğinde Kapıağası Tekkesi şeyhi olduğu bilindiğine nazaran bu şeyhlik yukarıda adı geçen şeyhlerin meşihatından önce olmalıdır. Büyük Rûşen Efendi'nin kendisi de âsitânededen önce bu tekke de şeyhlik etmişti.¹⁰¹

İbrâhim Efendi Tekkesi

Bulgurlu'da Kızılmescid'de bulunmaktadır. Âyin günü çarşambadır.¹⁰² Tekke hakkında fazla bilgi mevcut değildir.

Tembel Mehmed Efendi Tekkesi

Üsküdar'da Tembeller mahallesinde bulunan tekkeyi Hacı Mehmed Efendi yaptırmıştır.¹⁰³ Âyin günü perşembe olan bu tekkenin bir adı da Tonbul Mehmed Efendi Tekkesi'dir.¹⁰⁴

Mihrimah Sultan Camii Tekkesi

Kanûnî Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan tarafından Üsküdar İskelesi'nde yaptırılan cami içindedir. Bu camide Aziz Mahmud Hüdâyî'nin vaaz ve irşat hizmetleri yaptığı bilinmektedir. Daha sonraki süreçte de Celvetî meşâyihini burada hizmet vermiş olmalıdır ki kayıtlara Celvetî Tekkesi olarak geçmiştir.¹⁰⁵

Sarmaşık Tekkesi

Tekke, Edirnekapısı civarında Keçeci Pîrî mahallesi Niya-zî Mısrî sokağındadır. Şeyhülislâm Dürrizâde Mustafa Efendi'nin

.....

100 Tabibzâde, *Derûn-i İslâmbol'da Hankâhlar*, s. 41.

101 Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, III, 422; Nesîb, *Mecmûa*, vr. 65^b.

102 Âsitâne-i Aliyye, s. 11.

103 Ayvansarâyî, *Hadîka*, II, 236.

104 Bandırmalızâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, s. 13.

105 Bandırmalızâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, s. 15.

(ö. 1188/1774) anne tarafından dedesi olan Kazasker Abdülkadir Efendi (ö. 1084/1673) tarafından inşa edilmiştir.¹⁰⁶ İlk şeyhi Dede Çelebi Mehmed Sabûrî'dir (ö. 1130/1717). Tekke binası günümüzde mevcut değildir. Uzun yıllar Celvetî Tekkesi olan bu hankahta perşembe günleri Celvetî âyini icra edilirdi.

Bu tekkede Mehmed Sabûrî Dede'den sonra oğlu İsmâil Efendi (ö. 1145/1732-33), Şeyh-i Aşk İsmâil Efendi (ö. 1197/1783) ve Kefeli Seyyid Mustafa Efendi (ö. 1224/1809) gibi şeyhler postnişin olmuştur.

Küçük Ayasofya Camii Tekkesi

Kiliseden camiye çevrilen Küçük Ayasofya'nın vâkafı Hüseyin Ağa'dır. Caminin ön kısmında bulunan zâviyenin otuz altı hücreli vardır. Bu hücrelerden on üçü tevhihâneye, on ikisi mektebe, kalanı zâviye şeyhlerine aittir. Caminin şadırvanı ve mektebi Sadrazam Ahmed Paşa (ö. 1160/1747) tarafından 1740 yılında yaptırıldı. Camiye bitişik olmayan minareyi Sadrazam Mustafa Paşa yaptırmıştı.¹⁰⁷ Küçük Ayasofya Camii Tekkesi'nin âyin günü cuma idi.

Hüdâyî'nin şeyhi Nûreddinzâde Muslihuddîn bu tekkede postnişin olmuş, Hüdâyî de tahsili esnasında onun sohbetlerine devam etmiştir. Hüdâyî şeyh olarak İstanbul'a geldiğinde sekiz sene kadar bu tekkede bulundu. Abdurrahman Nesib Efendi bunu, "Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi, İstanbul'a geldiğinde 992 (1584) yılında Küçük Ayasofya'da şeyh olup sekiz sene mürûrunda Üsküdar'ı teşrif ve yerine Filibeli İbrâhim Efendi'yi bırakmıştır"¹⁰⁸ diyerek ifade etmektedir.

Nûreddinzâde halifelerinden Kırmımlı Tatar Âsâ (ö. 1031/1622), Filibeli İsmâil Ümidî (ö. 1052/1642), Kırmımlı İbrâhim (ö. 1042/1632), İsmâil Ümidî (ö. 1106/1694), Ahmed Ümidî (ö. 1150/1737) tekkede şeyhlik yapan zatlardır. Hüdâyî Âsitanesi şeyhlerinden Abdurrahman Nesib'in (ö. 1258/1842) oğlu Abdullah Felâhî (ö. 1267/1850-51) de bu tekkede şeyhlik yapmıştır.¹⁰⁹

•••••

106 Ayvansarâyî, *Hadika*, I, 136.

107 Ayvansarâyî, *Hadika*, I, 188.

108 Nesib, *Mecmûa*, vr. 92^a.

109 Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, III, 327.

Sokullu Mehmed Paşa Tekkesi

II. Selim'in kızı Sokullu Mehmed Paşa'nın hanımı İsmihan Sultan tarafından Kadırga'da ihya edilen bu cami-tekke kiliseden çevrilmedir. Sokullu Mehmed Paşa buraya medrese, şadırvan, zâviye ve zâviye odaları ilâve ettiği için onun adıyla meşhur olmuştur.

Zâviye, Hüdâyî'nin ve Sokullu Mehmed Paşa'nın şeyhi bulunan Nûreddinzâde Muslihuddin Efendi için yaptırılmıştır. Ancak zâviyenin tamamlanmasına Nûreddinzâde'nin ömrü vefa etmemiş; vasiyeti üzerine pîrdaşı Helvacızâde Kurt Şeyh Mehmed b. Ömer Efendi (ö. 996/1588) şeyh olmuştur.¹¹⁰ Hüdâyî Âsitânesi postnişinlerinden Abdulhay Efendi (ö. 1117/1705) ile Erzincanlı Mustafa Efendi (ö. 1123/1711) tekkede şeyhlik yapmıştır. Tekkenin âyin günü perşembe idi.¹¹¹

Keşfi Osman Efendi Tekkesi

Keşfi Osman Efendi Tekkesi, Şehzadebaşı'nda Bozdoğan Kemerli civarında Kalenderhâne mahallesindedir. Keşfi Osman Efendi tarafından 1679-1680 yıllarında yaptırılmıştır.¹¹²

Keşfi Osman Efendi, Erzurumlu'dur. Erzurum'dan Niksar'a, oradan da İstanbul'a hicret etmiş ve Ehl-i Cennet Mehmed Efendi'ye intisap ederek halifesi olmuştur. Niksar, Edirne ve İstanbul'da birer cami yaptıran Osman Efendi, Şehzadebaşı'nda yaptırdığı bu tekkeye postnişin olmuştur. Kâdiriyye tarikatına da nispeti bulunan Osman Efendi 1715 yılında vefat etmiştir.¹¹³ Osman Efendi Niksar'da Yenimahalle'de çarşı içinde kendi yaptırdığı cami içinde medfundur. Fakat yol açmak için kabri aynı caminin kiblesinin sağ tarafına nakledilmiştir.¹¹⁴

Keşfi Osman Efendi Tekkesi Cibali yangınında tamamen yandığından uzun müddet boş kalmış, daha sonra Kâdiriyye'nin Üveysiyye ve Eşrefiyye kollarına intikal etmiştir. Son zamanlarda Kâdiriyye'den

••••••••

110 Ayvansarâyî, *Hadika*, I, 193 vd.; bk. Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 363.

111 Bandırmalızâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, 15.

112 Revnakoğlu, nr. B/197.

113 Hüseyin Vassâf, *Seftne*, III, 30.

114 Revnakoğlu, nr. B/197.

Kemter Baba'ya (ö. 1341/1923) tevcih edildiğinden Kemter Baba Tekkesi diye de meşhurdur.¹¹⁵ Tekkenin âyin günü çarşamba idi.¹¹⁶

Alâeddin Dergâhı

Aksaray Horhor mahallesi, Etmeydanı civarı Molla Hüsrev sokağında, Horhor caddesini Sofular caddesine bağlayan sokakta ve Sofular Hamamı arkasındadır. Tekke, Alâeddin Ali Kefevî b. Şeyh Mustafa es-Sünbülî (ö. 980/1572) tarafından yaptırılmıştır.¹¹⁷ Uzun yıllar Halvetî Tekkesi olan bu dergâh bir müddet Celvetî Tekkesi de olmuştur. Mukabelesi pazartesi günüdür.¹¹⁸ 1976 yılında cami olarak yeniden yaptırılmıştır.

Akbıyık Camii Tekkesi

Akbıyık Tekkesi, Sultanahmet'te Akbıyık Camii avlusunda Köprülüzâde Mustafa Paşa tarafından Çarhacı Ahmed Efendi (ö. 1080/1669) için inşa edilmiştir. Bu yüzden "Çarhacı Ahmed Efendi Tekkesi" adıyla da anılır. Dergâh, inşasından tekkelerin kapatılmasına kadar faaliyetine devam etmiştir. Nitekim 1925 yılına ait vakıflar defterine nazaran faal tekkeler arasındadır. Faaliyetine Halvetî olarak başlayan dergâh bir ara Celvetî Tekkesi olarak hizmet vermiştir. Âyin günü çarşambadır.¹¹⁹

Atpazarî Tekkesi

Fatih'te bu ad ile anılan iki tekke mevcuttur. Bunlardan birisi Atpazarî olarak bilinen Osman Fazl-ı İlâhî tarafından yaptırılan tekkedir. İkincisi ise Fatih'teki Haraççioğlu Muhiddin mahallesinde Çukur Hamamı yakınındadır. *Hadika*'dan öğrendiğimize göre Hüdâyî halifelerinden Atpazarî olarak da meşhur bulunan Filibeli İsmâil Efendi'nin ve oğlu Ahmed Ümmîdi Efendi'lerin medfun buldukları

115 Revnakoglu, nr. B/197.

116 Bandırmalızâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, s. 12.

117 Ayvansarâyî, *Hadika*, I, 148; Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, III, 498; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, I, 79.

118 Bandırmalızâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, s. 10.

119 Bandırmalızâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, s. 11.

türbenin yanındaki tekkenin şeyhliği de bu nesildendir.¹²⁰ Tekkeyi İsmâil Efendi yaptırmıştır.

Erdebil Tekkesi

Büyük Ayasofya Camii civarında bulunan tekke Sümbül Sinan Efendi ile Sinâneddin Efendi (ö. 934/1544) tarafından yaptırılmıştır. Tekkenin inşa tarihi 1527-1528'dir. Halvetî Tekkesi olarak faaliyet gösteren bu tekkede Celvetî meşâyihinden Abdurrahman Nesib Efendi ve amcası Abdi Efendi şeyhlik yapmıştır.¹²¹ Âyin günü cumadır.¹²²

Zeyrek Tekkesi

Kiliseden camiye dönüştürülen Zeyrek Camii'ndedir. Burada ilk defa Zeyrek Molla Mehmed Efendi müderris olarak hizmet gördüğünden Zeyrek Camii diye meşhur olmuştur.

Hüdâyî'nin şeyhi Nüreddinzâde'nin şeyhi Sofyalı Bâlî Efendi (ö. 960/1553) ve Celvetî meşâyihinden Zâkirzâde Abdullah Efendi (ö. 1068/1657-58) ile Gafûrî Mahmud Efendi (ö. 1078/1667) burada şeyhlik yapmışlardır. Tekkede cuma günleri tarikat âyini icra edilmekteydi.¹²³

Bezîrgân Tekkesi

Kocamustafapaşa'da Bezîrgân Mescidi bitişiğinde bulunan bu tekkeyi 1586 yılında Hüsrev Çelebi yaptırmıştır.¹²⁴ İlk şeyhi Ramazan Efendi (ö. 1025/1616) olduğundan "Ramazan Efendi Tekkesi" olarak da bilinir. Bugün Ramazan Efendi Camii namıyla ibadete açık bulunmaktadır. Celvetî meşâyihinden Gafûrî Mahmud Efendi'nin halifesi Şeyh Mûsâ Şekûrî¹²⁵ zamanında tekkeye Celvetî meşihatı konulmuştur. Tekkenin âyin günü pazartesi idi.¹²⁶

•••••

120 Şeyhî, *Vekâiyü'l-fuzalâ*, I, vr. 73^a.

121 Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, III, 327; Ayvansarâyî, *Hadîka*, II, 201.

122 Bandırmalızâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, s. 3.

123 *Âsitâne-i Aliyye*, s. 2.

124 Ayvansarâyî, *Hadîka*, I, 66.

125 Şeyhî, *Vekâiyü'l-fuzalâ*, I, vr. 286^b.

126 *Âsitâne-i Aliyye*, s. 8.

Sertarikzâde Tekkesi

Fatih'te Kumrulu Mescid civarında bulunan tekke Nüreddin Cerrâhî (ö. 1133/1720-21) halifelerinden Sertarik Abdullah Efendi'nin oğlu Mehmed Efendi (ö. 1172/1758-59) tarafından yaptırılmıştır.¹²⁷ Tekke bugün mevcut değildir. Âyin günü salı idi.

Akarca Tekkesi

Tophane'de Cihangir Camii civarında Akarca adlı yerde İlyas Çelebi Camii'nin altındadır. Zâviyenin kurucusu Kalyoncular Defterdarı İlyas Efendi'dir. İlyas Efendi ile Ali Vâhidî Efendi'nin (ö. 1177/1763) kabri oradadır. Ali Vâhidî Efendi, Kasımpaşa'da Piyâle Paşa Camii yakınında Muabbir Zâviyesi'nde ve İsmâil Rûmî Âsitânesi'nde şeyhlik etmiştir.¹²⁸

İlyas Çelebi Tekkesi olarak da bilinen bu tekkede Hüdâyî halifelerinden Tophaneli Veliyyüddin Efendi'nin (ö. 1108/1696) de şeyhlik yaptığı bilinmektedir.¹²⁹ Veliyyüddin Efendi "Tophanelizâde-ler'in ceddî" namıyla meşhurdur. Tekkede çarşamba günleri zikir ve tevhit icra edilmekteydi.¹³⁰

Çakır Dede Tekkesi

Karaabalı Tekkesi olarak da bilinen tekke, Dolmabahçe Mescidi diye anılan ve Çakır Dede namında bir şahıs tarafından inşa edilen mescidin alt kısmında bulunuyordu. Mescit, III. Ahmed devrinde tersane emini bulunan Hüseyin Ağa (ö. 1127/1715) tarafından minber konulmak suretiyle ihya edilmiştir. Dülgerzâde (Necçârzâde) Rızâeddin Mustafa Efendi'nin (ö. 1159/1746) halifelerinden Kasımpaşa Camii-i Kebîri cuma vâizi Mustafa Efendi tarafından bu mescidin altında bir tevhithane yaptırılarak cuma ve salı günleri öğle namazlarından sonra Nakşî ve Halvetî zikri icra edilmekteydi.¹³¹ Dolmabahçe Camii'nin güneybatı tarafındaki yamaçta yer alan tekkenin bugün önündeki sebilden başka bir şey geriye kalmamıştır.

••••••••

127 Ayvansarâyî, *Hadîka*, I, 294; Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, I, 407.

128 Ayvansarâyî, *Hadîka*, II, 73 vd.; Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, III, 541.

129 Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, IV, 612.

130 Bandırmalızâde, *Mecmûa-i Takâyâ*, s. 11.

131 Ayvansarâyî, *Hadîka*, II, 88.

Bursa Celvetî Tekkeleri

Bursa, Celvetiyye'nin önemli merkezlerinden birisidir. Gerek Celvetiyye'nin pîri Aziz Mahmud Hüdâyî'nin mürşîd-i azîzi Muhyiddin Mehmed Üftâde'nin Bursalı olması, gerekse Hüdâyî'nin Bursa'da şeyhinden feyiz alması sebebiyle Celvetiyye tarih boyunca şehrin önemli bir tarikatı olmuştur. Kaynaklarda Bursa'da beş adet Celveti dergâhından bahsedilmektedir.

Üftâde Dergâhı

Dergâh Osmangazi ilçesinde Hisar/Kavaklı mahallesinde bulunmaktadır. Üftâde tarafından yaptırılmış olup oğulları Mehmet ve Mustafa efendiler bu dergâhta şeyhlik yapmışlardır. Mustafa Efendi'nin oğlu İbrâhim Efendi'nin İstanbul'da Hüdâyî Dergâhı'nda mânevî eğitimini tamamlamış olması da câlib-i dikkat diğer bir husustur. Dergâhların kapanışına kadar Üftâde soyundan gelen kimselerin burada irşat hizmetlerini sürdürdüğü bilinmektedir.

Eyüp Efendi Dergâhı

Hüdâyî'nin müritlerinden olan Eyüp Efendi tarafından kurulmuştur. Dergâhın ilk şeyhi olan Eyüp Efendi Karamanlı'dır. Hüdâyî'nin sağlığında 1621 yılında vefat ederek dergâhın yanındaki hazîreye defnedilmiştir. Eyüp Efendi'nin yerine Balıkesirli Ahmed Efendi postnişin olmuştur. İstanbul'da Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yanında seyrüsülûk görmüş, Bulgurlu'da zâviyedarlık yapmış ve Hüdâyî tarafından Eyüp Efendi'nin yerine atanmıştır. Hüdâyî'nin vefatından sonra da Üsküdar Hüdâyî Âsitânesi'ne postnişin olarak vefat tarihi olan 1639'a kadar bu vazifeyi sürdürmüştür. Hüdâyî Âsitânesi'ne postnişin olduktan sonra kötürüm olduğu için "Muk'ad Ahmed Efendi" namıyla anılmıştır.

Muk'ad Ahmed Efendi'nin yerine şeyh olan Aksaraylı Abdürrahim Efendi de Hüdâyî'nin halifelerindedir. Muk'ad Ahmed Efendi Hüdâyî Dergâhı'na postnişin olunca Abdürrahim Efendi'yi Eyüp Efendi Dergâhı'na tayin etmiştir. Abdürrahim Efendi, şair sûfî Hasan Rızâyî'nin babasıdır. Abdürrahim Efendi'den sonra dergâhta Kemal Efendi, Yahyâ Efendi ve Selâmi Ali Efendi şeyhlik yapmışlardır.

Selâmi Ali Efendi'den sonra tekkenin şeyhliği Kâdiriyye'nin Eşrefiyye koluna geçmiştir.

İsmâil Hakkı Tekkesi

Celvetiyye'nin Hakkıyye kolunun kurucusu ve *Rûhu'l-beyân* tefsirinin müellifi İsmâil Hakkı Bursevî'nin Bursa'da tesis ettiği en önemli Celvetî tekkelerinden birisidir. Dergâh, tekkelerin kapatılmasına kadar olan sürede faaliyetine devam etmiştir. Bugün cami olarak hizmetini sürdürmektedir.

Bunlardan başka Bursa'da Pîr Emîr Zâviyesi ile Seyit Usul Zâviyesi de Celvetî tekkeleri arasındadır.

Edirne Celvetî Tekkeleri

Edirne Osmanlı'nın İstanbul'dan önceki ikinci pâyitahtıdır. İstanbul'un fethinden sonra da ilim ve kültür merkezi olarak önemini muhafaza ettirmiştir. Hüdâyî'nin Rumeli'ye seyahati ve Edirne Selimiye'de Nâzırzâde Ramazan Efendi'ye muîd olarak görev yapması Celvetîlik ile Edirne'nin buluşma noktası kabul edilebilir. Edirne'de beş adet civarında Celvetî Tekkesi bulunmaktadır.

Mezid Bey Zâviyesi

1440 yılında Mezid Bey tarafından yaptırılmıştır. Ancak ilk şeyhi Aziz Mahmud Hüdâyî'nin kızından torunu; damadı Mehmed Çelebi'nin mahdumu Hasan Efendi'dir. Hasan Efendi Mezid Bey Zâviyesi'ne minber ilâvesiyle burayı camiye çevirmiş ve dergâhın şeyhi olmuştur.

Dizdarzâde Tekkesi

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin halifelerinden Dizdarzâde Ahmed Efendi için yaptırılmıştır. Dizdarzâde, Hüdâyî'nin sağlığında 1622 yılında vefat edince yerine yine Hüdâyî'nin halifelerinden Kastamonulu Halil Efendi, onun 1628 yılındaki vefatından sonra ise Saçlı İbrâhim Efendi dergâha postnişin olmuştur.

Abdülbâki Efendi Zâviyesi

Celvetî şeyhlerinden Abdülbâki Efendi tarafından yaptırılmıştır. İsmâil Hakkı Bursevî'nin halifelerinden Vahdetî Osman Efendi, Edirne'nin meşhur Celvetî şeyhlerindendir. Yine Bursevî'nin terbiyesinde yetişen Süleyman Zâtî Efendi (ö. 1083/1672) Edirne ve Keşan civarında müessir olmuş Celvetî şeyhleridir. Ali Senâî (ö. 1174/1761) ile Hüseyin Şâhî, Edirne Celvetîleri arasında yer alır.

Ali Senâî Efendi, adına tekke inşa edilen Celvetiyye'nin Hakkıyye şeyhleri arasındadır.

İstanbul, Bursa ve Edirne'den sonra Celvetiliğin en etkili olduğu yerlerin başında Aksaray ve Ankara gibi Orta Anadolu vilâyetleri gelmektedir. Hüdâyî'nin bugün Ankara'ya bağlı bulunan Koçhisar'da doğmuş olmasının bunda önemli bir payı olduğu düşünülebilir. Nitekim Ankara Tâceddin Dergâhı, Celvetî Tekkesi olarak bilinir. Hüdâyî'nin halifesi Aksaraylı Abdürrahim Efendi ile oğlu Hasan Rızâyî onun bu bölgedeki etkisini arttıran şahsiyetlerdir.

Celvetiyye'den Yetişen Mûsikişinaslar

Mûsiki Celvetîler'ce başlangıçtan son devre kadar ilgi görmüş ve Celvetî mensupları âyin ve merasimlerinde mûsikiye geniş yer vermişlerdir. Nitekim Celvetî pîri Aziz Mahmud Hüdâyî'nin mutasavvıf ve şair hüviyetinin yanı sıra bir mûsikişinas olarak tekkesinde, yazdığı ilâhileri bizzat besteleyerek okuttuğu bilinmektedir. XVII ve sonraki asırlarda yaşayan mûsikişinaslar onun vücuda getirdiği ilâhilere besteler yapmışlardır. Esasen Hüdâyî bestelenmek için birtakım manzumeler yazmış; teravîh tesbihleri, temcîd, münâcât ve ilâhiler söylemiştir. Onun tesbih ve temcîdlerini bizzat bestelediği ve bunlardan dört tanesinin günümüze kadar geldiği bilinmektedir.

Yılmaz Öztuna ise "Büyük mutasavvıf aynı zamanda üstat mûsikişinasın bugün elimizde maalesef yalnız çârgâh makamında ve düyek (8/8) îkânda bir tevcîhi kalmıştır. Sadettin Nüzhet Ergun'un güftelerini bulabildiği dört eserin biri tevşih, üçü de ilâhidir. Tevşih'in güftesi beş beyitlik bir naattır. Diğerlerinininki ilâhi şeklindedir. Bunlar sofyan îkâlarında iki adet nevâ ilâhi ile bir de hüseyinî ilâhidir. Güfteleri hece ile dir. Besteleri unutulmuştur. Matbu Hüdâyî divanında Hüseyinî ilâhinin güftesi yoktur. Tevşih notası konservatuvarın

neşrettiği mevlit tevşihleri arasında yayımlanmıştır. Çârgâh düyek tevşih, dinî mûsikimizin bugün elimizde kalan en eski ibdâ ve şahe-serlerindendir” demektedir.¹³²

Aziz Mahmud Hüdâyî, mûsikiye büyük önem vermiş, hatta sûfîlerin semâını savunmak için *Keşfü'l-kınâ an vechi's-semâ* adlı bir eser yazmıştır.¹³³ Sadettin Nüzhet Ergun, Hüdâyî'nin *Vâkıât* adlı eserinden alıntılarla onun mûsikiye olan meylini ifade etmektedir.¹³⁴

Hüdâyî Tekkesi'nde ramazan bayramı, mevlit ve âyin günlerinde besteli şiirler ve ilâhiler okunurdu. Tarikatın âyini coşkunluktan ziyade huşû ve huzûta davet eden hazin bir mûsiki ile çevik ve heyecanlı bir âhenkten çok, istiğraka çeken bir hususiyet içinde icra olunurdu.¹³⁵

Hüdâyî devrinde tekkesinde Hâfız Kumral ve Şâban Dede gibi meşhur mûsikişinasların zâkirbaşılık görevinde bulunmaları da ayrıca bu tarikatta mûsikiye verilen önemi gösterir.

Bu mûsikişinaslardan asıl adı Mehmed olan Hâfız Kumral, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin terbiyesinde yetişmiş ve dergâhında zâkirbaşılık yapmıştır. Lâdinî mahiyette de birçok eseri bulunan Hâfız Kumral'ın, Hüdâyî'nin ve diğer bazı sûfîlerin eserlerine besteler yaptığı bilinmektedir.

Şâban Dede de aynı dergâhın zâkirbaşılığında bulunan ve Hüdâyî'nin eserlerini besteleyen bir halifesiydi. 1061'de (1650) vefat eden Şâban Dede'nin birkaç bestesi günümüze kadar gelmiştir.¹³⁶

Hüdâyî'nin yolunu izleyen daha sonraki Celvetî şeyhlerinin büyük bir kısmı mûsikişinas ve bestekâr olup meydana getirdikleri eserler de üslûp itibariyle olgun ve sanat değeri yüksek çalışmalardır.¹³⁷

Celvetî Âsitânesi şeyhlerinden Devâtî/Divitçizâde Mehmed Efendi “Tâlip” mahlasıyla yazdığı ilâhilerinden bir kısmını bestelemiş

•••••

132 *İstanbul Ansiklopedisi*, III, 1721 vd.

133 Ceyhan, “Semâ'nın Mahiyetine Dair Bir Karşılaştırma”, s. 201-217.

134 Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, I, 8.

135 Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, I, 114.

136 Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, I, 30.

137 Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, I, 114.

bir mûsikîşinastı.¹³⁸ Yine Hüdâyî Âsitânesi postnişinlerinden Abdülhay Efendi (ö. 1117/1705), bazı ilâhilerini besteleyecek mûsiki bilgisine sahip Celvetî şeyhlerindendi.¹³⁹

İstanbul'da bulunan Celvetî meşâyihî ve mensupları mûsiki ile yakından ilgilendikleri gibi Bursa'daki Celvetîler de bundan geri durmuyordu. Nitekim Üftâde'nin torunu ve Aziz Mahmud Hüdâyî'nin halifesi İbrâhim Efendi'nin (ö. 1089/1678) müridi bulunan Şeyh Mehmed Zaîfî Efendi (ö. 1125/1703), şeyhinin birçok ilâhisini bestelemiş ve besteleri Celvetîler arasında bir hayli meşhur olmuştu.¹⁴⁰ Üftâdezâde İbrâhim Efendi müritlerinden ve dergâhında zâkirbaşılık etmiş bulunan Çatalsakal Mustafa Efendi de (ö. 1121/1709) mûsiki ile yakından ilgilenen Celvetîler'den biridir.¹⁴¹

Mûsikiyi “nefsi terbiye ve ruhu tehyîc ve i'lâ için en müessir bir vasıta” sayan Bursalı İsmâil Hakkı da,¹⁴² Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bazı ilâhileri ile kendi yazdığı birçok na't ve neşideyi muhtelif makamlarda bestelemiştir.¹⁴³ Bursalı Celvetîler'den Kapankâtîbizâde Mustafa Efendi (ö. 1169/1755), Üstâdezâde Mustafa Efendi'ye damat olmuş, zâkirbaşılık ve mevlithanlık etmiş mûsikîşinaslardandı.¹⁴⁴

Celvetî tekkelerinde gelenek haline gelen mûsiki anlayışının daha sonraki asırlarda devam ettiği görülmektedir. Nitekim mûsikiye son derece meraklı olan II. Mahmud zamanında cereyan eden bir hadise bunu teyit etmektedir. Hâfız İlyas'ın anlattıklarına göre 30 Rebîülevvel 1212 (23 Şubat 1815) tarihindeki mevlit kandili münasebetiyle Ağalar Dairesi'nde padişah huzurunda okunan mevlidi dinleyen Enderun mensuplarının gönlü hoş olmuştur. Mevlidin sonunda Hüdâyî Âsitânesi postnişini Şehâbeddin Efendi'nin (ö. 1234/1818) dervişleri arasında yer alan Suyolcuzâde Sâlih Efendi güzel sesiyle icra ettiği mevlitten dolayı övgüye mazhar olmuştur. Bu dinî merasimden sonra Sultan Mahmud, Hüdâyî Âsitânesi şeyhine

••••••••

138 Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, s. 349; Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, I, 140.

139 Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, I, 54.

140 Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, I, 142 vd.

141 Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, I, 126 vd.

142 Ayni, *Türk Azizleri*, s. 4, 15.

143 Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, I, 148.

144 Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, I, 160.

emsalinden daha fazla ikram ile bir kürk hediye etmişti. Ertesi gün aynı dinî merasim Sultan Ahmed Camii'nde tekrar edilmiş ve II. Mahmud bir defa daha bu dinî mûsikiyi dinlemekle huzur duymuştu.¹⁴⁵ Suyolcuzâde Sâlih Efendi, zâkirliğinin yanı sıra lâdinî mûsikiye de vâkıftı.¹⁴⁶

XIX. asırda Hüdâyî Âsitânesi'nde zâkirbaşılık eden Ömer Efendi (ö. 1228/1813) ile Aziz Efendi (ö. 1272/1855) devrin değerli mûsikişinaslarındandı. Aynı asırda bu dergâhta şeyhlik etmiş bulunan Abdurrahman Nesib (ö. 1258/1842)¹⁴⁷ ile oğlu Rûşen Tevfikî Efendi (ö. 1309/1891) iyi bir bestekâr idiler.¹⁴⁸ Hatta Abdurrahman Nesib Efendi'nin lâdinî mahiyette eserleri de vardı. Bu devrin kayda değer na'than ve kasidehanlarından olan Sünûhî Efendi (ö. 1264/1884) de muhtelif tekkelerde na't ve kaside okuyan bir Celvetî idi.¹⁴⁹ Hüdâyî Âsitânesi'nin son postnişinlerinden M. Gülşen Efendi'nin (ö. 1341/1925) de mûsikiye ve usule âşına olduğu bilinmektedir.¹⁵⁰

Celvetiyye'nin Hâşimiyye koluna mensup bulunan Bandırmalı Dergâhı'nda büyük mûsikişinaslar yetişmişti. Meselâ dergâhın şeyhlerinden Fahreddin Efendi'nin (ö. 1311/1893) müridi bulunan Paşa Mehmed (ö. 1318/1900), besteli mevlidin tamamını bildiği gibi kandil gecelerinde tekkelerde okunan salâtlar ile nâdide duraklara ve ilâhilere âşına idi.¹⁵¹ Bu dergâhın zâkirbaşısı olan ve Malak Hâfız diye meşhur bulunan Aksaraylı Hüseyin Efendi (ö. 1322/1904), davudî ve tatlı sesiyle güzel Kur'an okuyanlardan biriydi. XIX. asrın en meşhur mersiyehanı olarak bilinen, Bandırmalı Dergâhı'nda na't ve durak okuyan Hüseyin Tevfik Efendi (ö. 1324/1906) de mûsiki bilgisini Hacı Fâik Bey gibi üstatlardan almış mûsikişinaslardandı.¹⁵²

.....

145 Hızır İlyas, *Vekâyi-i Letâif-i Enderûn*, s. 87 vd.

146 Ergun, *Türk Müsikişi Antolojisi*, II, 480.

147 Ergun, *Türk Müsikişi Antolojisi*, II, 423, 442, 482.

148 Revnakoğlu, nr. B/197.

149 Ergun, *Türk Müsikişi Antolojisi*, II, 470,

150 Revnakoğlu, nr. B/160.

151 Ergun, *Türk Müsikişi Antolojisi*, II, 490.

152 Ergun, *Türk Müsikişi Antolojisi*, II, 479, 491.

Celvetiyye'nin Doktrin, Âdap ve Erkânı

Celvetiyye tarikatında seyrüsülükün yükseliş aşamalarını izah eden dört temel mertebeden bahsedilebilir. Tarikatın pîri Aziz Mahmud Hüdâyî'nin geliştirdiği bu dört temel esas tabiat, nefis, ruh ve sırdan ibarettir. Bu dört mertebeden her birinin mukabilinde dört makam bulunur. Tabiatın makamı şeriat, nefsin tarikat, ruhun mârifet ve sırrın hakikattir. Diğer tarikatlardan biraz farklı olan bu tasnifin açıklamaları da diğerlerinden daha özgündür.

Tabiat Mertebesi

Tabiat, mübtedi dervişlerin yani seyrüsülükün başlangıcında olanların mertebesidir. Muktezâsı yeme, içme ve cimâdan ibarettir. Terbiyesi şeriatla mümkündür.¹⁵³ Tabiatın fesadı mide ve şehvettir. Mide ve şehvet dil, el, göz, ayak, kulak, kalp ve hayal gücü gibi zâhirî ve bâtınî organlara tesir eder ve bunları kulluktan alıkoyar. Dervişin en zor mertebesi olan tabiat, şeriat ve mutedil bir riyâzatla terbiye edilir. Bu mertebedeki riyâzette ifrattan sakınmak gerekir. Zira riyâzette ifrat sâliki yoldan alıkoyabilir. Ancak tabiatın her istediği de yerine getirilince ıslah imkânı ortadan kalkar. Bu yüzden Hüdâyî; “Tabiatın senden bir taam (yemek) istese, sen onu fakire yedir. Tekrar istediğinde yine fakire verirsin endişesiyle bir daha istemese gerektir”¹⁵⁴ der.

Tabiatın ıslahı şeriat ile olur. Sâlik yeme, içme ve cinselliğe dair işlerini şeriat ölçülerine uygun olmayana terkeder, uygun olanından ise itidal ölçüsünde istifade eder. Meselâ yiyecek ve içecek nevinden hazırda bulunana kanaat edip gıda olacak ve zaaf vermeyecek miktarla yetinir. Tembellik verecek kadar yemekten; haram ilişkiden (zina) sakınır. Böylece tabiatın arzu ve şehvetlerini menederek ona hâkim olmaya çalışır. Tabiatın fesadı zâil olunca bütün dış ve iç organlar karanlıktan ve kötü sıfatlardan kurtulmuş, sâlik nefis mertebesine yükselmiş ve rubûbiyyete müteallik olana yönelmiş olur.¹⁵⁵

•••••
153 Hüdâyî, *Vâkıât Tercümesi*, vr. 15^a.

154 Hüdâyî, *Vâkıât Tercümesi*, vr. 13^a.

155 Hüdâyî, *Vâkıât Tercümesi*, vr. 12^b.

Nefis Mertebesi

Nefis, beden kalıbına tevdi edilen ve kötü huyların mahalli sayılan bir latifedir. Muktezâsı ise kötü huylardır. Kötü huylar dış ve iç organların güçlerine sirâyet ederek onları ifsat eden mânevî hastalıktır. İslahı tarikatla mümkün olup, keşif ve keramet sahibi olarak bazı olağanüstü şeyler ızhârından daha önemlidir. Çünkü keşif ve keramet gibi olağanüstü bazı hallerin zuhuru, sâlikî meşgul edip Hak Teâlâ'dan alıkoyabilir.

Sâlik tabiatın fesadından kurtulduktan sonra nefsiyle mücahede etmeye başlar ki bu da cihâd-ı ekberdir. Bundan sonraki iki meretebe vehbîdir ve nefis terbiyesine gayret sarfedenlere müyesser olur: “Bizim uğrumuzda mücahede edenlere gelince biz onlara elbette yollarımızı gösteririz” (el-Ankebût 29/69) buyrulur. Bu âyet, nefisle mücahededenden sonra ruh ve sırrın ıslahına kapı açılacağını gösterir.¹⁵⁶

Hüdâyî “nefis tarikatla ıslah olunca kibir, riya, ucb, gazap, haset ve makam sevgisi gibi kötü huyların iyi huylara dönüşeceğini” söyler.¹⁵⁷ Sûfiyyenin nefis kelimesiyle kastettiği mâna da kulun illetli vasıflarıyla mezmûm huy ve fiilleridir. Bu illetli vasıflar da iki çeşittir: Birincisi iradesiyle kazanılan günahlar, ikincisi de kötü huylardır. Doğuştan gelen kötü huy, ancak insan tarafından devamlı bir mücadele ile ıslah edilebilir.

Ruh Mertebesi

Ruh, Cenâb-ı Hakk'ın Kur'ân-ı Kerim'de hakkında “insanlara çok az bilgi verildiği”ni (el-İsrâ 17/85) haber verdiği latif sırdır. Ruh bedende bulunduğu müddetçe Allah bedene hayat verir. İlâhî kanunun icabı budur. İnsan ruh ile değil, hayat ile diri ve canlıdır. Çünkü uyku halinde ruh bedenden ayrıldığı halde hayat devam etmektedir. Ruh ve cesetten meydana gelen insan vücudunda Allah Teâlâ, her birini diğerinin emrine vererek birbirine muhtaç kılmıştır.

Nefis mertebesinin fesadı olan kötü huylardan kurtulan ve güzel huylara erişen sâlik, ruhu ile irtibat kurmuş ve mârifetullaha

••••••••
156 Hüdâyî, *Vâkıât Tercümesi*, vr. 12^b.

157 Hüdâyî, *Vâkıât*, Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 516, vr. 143^b, 156^b.

yönelmiş demektir. Çünkü ruhun fesadı cehalet; yani Hakk'ı bilmezlik, terbiyesi ise mârifetullah ilemdir.¹⁵⁸ Mârifet, Allah'ı önce sıfat ve esmâsıyla tanıyan, O'na muamelesinde sıdk ve ihlâs üzere olan, kötü huylardan ve bu huylara ait âfetlerden temizlenen, dâimî surette kalbiyle itikâf halinde bulunan ve bunların neticesinde Hakk'ın teveccühüne nâil olan kimsenin sıfatıdır. Cenâb-ı Hak, mârifetullahı eren kuluna bütün hallerinde sıdk üzere bulunmayı lutfeder, onu nefsin havâtırından kurtarır ve o kimse Allah'tan başkasına çağırın hiçbir sese kulak vermez, nefsin âfetlerinden uzak olur. Mârifetullah ile ruhunu ıslah eden sâlikte aşk-ı ilâhî hâsıl olur ve bu mertebede keşif meydana gelir. Tabiat ve nefis mertebesinde ise keşif yoktur.¹⁵⁹

Sır Mertebesi

Sır, ruh gibi insan bedenine tevdi edilmiş, ulûhiyeti seyr ve temaşa mahalli bir latifedir. Sâlik ruh mertebesinde mârifetullah ve aşk-ı ilâhîye erdikten sonra sır mertebesine yükselmiş olur. Sırrın muktezâsı mâsivâdan alâkayı kesmek ve Hak'tan başkasına muhabbet beslememektir.¹⁶⁰ Bu makam mahv, fenâ, tecelli ve vuslat makamıdır.¹⁶¹ Sâlik bu mertebede kemale ermiş olarak mücahededen lezzet duymaya başlar.¹⁶²

Hüdâyî, bu dört makamın her birisini ayrı ayrı temsilî renklerle tabir etmiştir. Meselâ tabiatta renk siyahtır ve bu renk toprağı temsil eder. Nefiste ise renk kırmızıdır, bu da havayı sembolize eder. Ruhta renk, sarıdır ve ateşin simgesidir. Sır ise balgam rengidir ve suyu sembolize eder. Böylece anâsır-ı erbaa tamamlanmış olur.¹⁶³

Sâlik, tabiat, nefis, ruh ve sır mertebelerini geçince kendi varlığı zâil olur, sadece Vâcib Teâlâ'nın varlığı kalır. Gözünde bütün varlık, hatta nefsi bile yok olur. İşte vahdet-i vücûdun mânası budur.¹⁶⁴

••••••••

158 Hüdâyî, *Vâkıât*, Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 516, vr. 143^b, 156^b; a.mlf., *Vâkıât Tercümesi*, vr. 12^b.

159 Hüdâyî, *Vâkıât Tercümesi*, vr. 13^a.

160 Hüdâyî, *Vâkıât*, Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 516, vr. 156^b; a.mlf., *Vâkıât Tercümesi*, vr. 12^b.

161 Hüdâyî, *Vâkıât Tercümesi*, vr. 13^a, 17^b.

162 Hüdâyî, *Vâkıât Tercümesi*, vr. 13^a, 15^a.

163 Hüdâyî, *Vâkıât Tercümesi*, vr. 13^a.

164 Hüdâyî, *Vâkıât Tercümesi*, vr. 17^b.

Celvetiyye'de Sülûkün Esasları

Celvetiyye sülûkünün esasları, tezkiye, tasfiye ve tecliyedir.¹⁶⁵ Tezkiye kalpten dünya sevgisini çıkararak nefsi mâsivâdan arındırmak demektir. Tasfiye kalbin her türlü mânevî kirden temiz hale getirilmesidir. Tasfiye görmüş bir kalbe her zaman Allah'ın iradesi yansır.¹⁶⁶ Zikir, salâtüselâm ve Kur'an tilâvetinden gaye kalp tasfiyesidir. Kalp tasfiyesinin amacı cemal tecellilerine mazhar olmaktır. Cemal tecellilerinin hedefi ise sabit hakikatin zuhurudur. Böylece bütün mâsivâ kişinin gözünden kaybolur ve gerçek tevhit ortaya çıkar.¹⁶⁷ Tecliyeye ise Cenâb-ı Hakk'ın kendi zatı için kendinde zuhuru demektir. Nitekim Hüdâyî bunu şu ifadelerle anlatır:

*Hüdâ zâhirdir mahlûk mestûr
Hilâf anlayıp olma Hak'tan dûr
Acep sun'u acep sırr-ı ilâhî
Ki olmuştur avâlim cilvegâhı.*¹⁶⁸

Celvetiyye'deki sülûk esaslarını gerçekleştirmenin yolu zikirle iştigal, sûrî ve mânevî mücahededir.¹⁶⁹ Zikirle meşgul olmak bütün tarikatların temel esasıdır. Sâlikler nezdinde zikir, Hak sevgisi ve korkusu galebesiyle gaflet meydanından müşahede fezâsına çıkmak anlamına gelmektedir.¹⁷⁰

Hüdâyî, *Hulâsatü'l-ahbâr* adlı eserinde şöyle der: “Zikir nefse tesir, Cenâb-ı Hakk'a kurbiyet ve ünsiyet peyda etme cihetinden en müessir vasıtaadır.”¹⁷¹ “Silsilesi Hz. Peygamber'e uzanan bir mürşid-i kâmilin telkin edeceği tevhit zikri, Hakk'a giden yolların en yakınıdır.”¹⁷² Aslında bütün tarikatlar zikri esasların esasını kabul eder. Ancak zikrin tevhit, ism-i celâl ve esmâ gibi çeşitleri vardır.

.....

165 Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 227.

166 Hüdâyî, *Vâkıât Tercümesi*, vr. 23^a.

167 Hüdâyî, *Vâkıât Tercümesi*, vr. 24^a.

168 Hüdâyî, *Necâtü'l-garîk* (Gülşen, *Külliyât* içinde), s. 30.

169 Bursevî, *Tamâmü'l-feyz*, vr. 12^b.

170 Tehânevî, *Keşşâf*, I, 564.

171 Hüdâyî, *Hulâsatü'l-ahbâr*, vr. 151^b.

172 Hüdâyî, *Hulâsatü'l-ahbâr*, vr. 160^a.

Tevhit zikri, zât-ı ilâhîyi zihinlerde tahayyül ve idraklerde tasavvur edilen her türlü şekilden tecrit etmek demektir.¹⁷³ Hüdâyî'nin, "Nefis yılanına karşı en büyük panzehir ve makâm-ı ünse giden yolların en sâlimi"¹⁷⁴ kabul ettiği tevhit, tarikatının da en önemli zikir şekli olmuştur. Hatta o kadar ki Celvetiyye'de zikir denilince tevhit zikri hatıra gelir. Celvetiyye'de intisabından itibaren sâlike tevhit zikri telkin edilir.¹⁷⁵ Çünkü esmâ zikrinin tesiri zâil olsa da tevhit zikrinin tesiri zâil olmaz.

Celvetiyye'de kendi durumuna göre sâlikin tevhit zikrinde mertebesi üçtür: Mübtedî sâlik, tevhidi "lâ ma'bûde illallah" (Allah'tan başka kendisine ibadet edilen yoktur) mânasıyla düşünerek zikreder. Bu mertebedeki tevhidin mânası şer'îdir. Mütavassıt sâlik, tevhidi "lâ matlûbe illallah" (Allah'tan başka talep edilen yoktur) veya "lâ maksûde illallah" (Allah'tan başka gaye yoktur) mânasıyla düşünerek icra eder. Müntehî sâlik ise tevhidin "lâ mevcûde illallah" (Allah'tan başka varlık yoktur) mânasını düşünerek zikreder. Sâlik bu zikrine kâinatın itibarî varlığı nazarından zâil olup tevhidin nuru zâhir olana kadar devam eder.¹⁷⁶ Çünkü gerçek tevhit, sâlikin vücudunun ilâhî tecelli karşısında fâni olmasıdır.¹⁷⁷

Tevhit zikrinin icra ve edası sırasında nefiy (lâ ilâhe) sağ tarafa; ispat (illallah) sol tarafa meylederek olmalıdır. Zira kalp sol taraftadır. Tevhit zikrinin mübtedî için cehrî, mertebe yükseldikçe hafî olarak icra edilmesi daha uygundur. Tevhit kalbe dolunca kalp, uyku halinde bile zikre devam eder, tevhidin nuru bütün organlara sirayet edince de sâlik bütün mahlûkatın tesbihini iştir hale gelir. Bu hal sâlikin bâtınında tevhit galebesinden dolayıdır. Tevhit zikrinde kalbe asıl tesir ve nüfuz icra eden de ism-i celâldir (Allah).¹⁷⁸

Tevhit mertebelerini tamamlayan sâlik, her şeyin Hak'tan olduğu ve Hakk'ın tecellisi bulunduğu şuuruna vardığı için artık şikâyet ortadan kalkar ve onun yerini belâ ve ezaya sabır ile rızâ alır.¹⁷⁹

••••••••

173 Cürçânî, *et-Ta'rifât*, s. 48.

174 Gülşen, *Külliyât*, s. 163.

175 Hüdâyî, *Ecvibe-i Mutasavvifâne*, vr. 5^a.

176 Hüdâyî, *Câmiu'l-fezâil*, vr. 195^b.

177 Hüdâyî, *Vâkiât Tercümesi*, vr. 10^b.

178 Hüdâyî, *Vâkiât Tercümesi*, vr. 18^b, 22^a.

179 Hüdâyî, *Vâkiât Tercümesi*, vr. 22^a.

Celvetiyye tarikatında tevhit zikri esas olmakla beraber esmâ-i seb'â zikrinin de büyük bir önemi vardır.

Tevhit zikrinden sonra sûrî ve mânevî mücahede, Celvetiyye'de ayrı bir önem taşır. Mücahede nefis-i emmâre ile şeriatın talep ettiği tarzda ona ağır gelen vazifeleri yüklenmek suretiyle cihat etmek,¹⁸⁰ her durumda nefsin arzuları hilâfına ona ağır bedenî meşakkatler yüklemek demektir.¹⁸¹ Mücahedenin sûrî olanı tabiat ve nefsi, riyâzat ve benzeri amellerle geliştirmektir. Mânevî olanı ise ruh ve sırâ müteallik olup zikir, fikir gibi mânevî vazifelerin ifasıyla gerçekleşir. Bu amellerin ifasıyla mânevî mücahedeyi gerçekleştiren kul müşahede makamına yükselir.

Celvetiyye tarikatında nefisle mücahede, hemen bütün nefsânî tarikatlarda olduğu gibi amellerin en faziletlisidir.¹⁸² Zira nefis bütün şerhlerin başıdır. Celvetiyye'nin mücahede ile sülûk edilen bir tarikat olmasından dolayıdır ki bu tarikatın sâliklerinin zevki, mihnet ve elemi gerektiren riyâzî amellerle meşgul olmaktır.¹⁸³ Çünkü nefisle yapılan mücahede en müessir silâh riyâzattır. Nefsin isteklerine muhalefet ancak az yemek, az uyumak, az konuşmak ve halk ile fazlaca ihtilâttan uzak kalmak suretiyle mümkün olabilir.¹⁸⁴

Riyâzat sayesinde Hak katından sâlikin vücuduna bir tesir gelir ve o tesir sayesinde nefis, cisim, ruh ve sır hepsinden salâh bularak sâlik visâle lâıyk bir mânevî varlık kazanmış olur.¹⁸⁵

Celvetî Âyini (Nısf-ı Kıyâm)

Celvetî âyini denilince hatıra nısf-ı kıyâm ya da hızır kıyâmı da denilen, diz üstü kalkılarak yapılan zikir şeklidir. Celvetîler'deki bu zikir tarzıyla ilgili iki menkıbe nakledilir: Birinci rivayete göre, oturarak yapılan tevhit zikri esnasında Hüdâyî, postunda iken bir anda meclise Hz. Peygamber'in ruhaniyetinin dahil olduğunu görmüş ve tâzim için ayağa kalkmak isteyince Hz. Peygamber işaret buyurarak

•••••

180 Cürçânî, *et-Ta'rifat*, s. 137; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 218.

181 İbnü'l-Arabî, *Istılâhâtü's-sûfiyye*, s. 6.

182 Hüdâyî, *Vâkıât Tercümesi*, vr. 18^a.

183 Hüdâyî, *Vâkıât Tercümesi*, vr. 11^a.

184 Hüdâyî, *Câmiu'l-fezâil*, vr. 194^a.

185 Hüdâyî, *Vâkıât Tercümesi*, vr. 13^b.

ayağa kalkmamasını emretmiş; Hüdâyî de o hal üzere kalmış ve zikre devam etmiştir. Bu yüzden Celvetiyye’de bu şekilde zikir, teamül haline gelmiştir.

Diğer rivayete göre yine kuûd tevhidi esnasında Hızır zuhur etmiş, Hüdâyî tâzimen ayağa kalkacağı sırada Hızır tarafından işaret ve emir buyrulması üzerine o da, o halde kalarak dizi üzerinde zikre devam etmiştir. Bu yüzden “Hızır kıyâmı” adını da alan bu zikir usulü sadece Celvetîler’e münhasırdır.

Celvetiyye’de Tâc-ı Şerif ve Kisve

Her tarikatın alâmet-i fârîka sayılabilecek kendine mahsus bir tacı vardı. Hüdâyî’nin şeyhi Üftâde’nin on sekiz terklı ve yeşil renkli tâc-ı şerif giydiği kaydedilir.¹⁸⁶ Bursalı İsmâil Hakkı, Üftâde’nin önceleri yeşil taç giydiğini, daha sonraları yeşilin seyyitlik alâmeti olmasından dolayı edeben terkettiğini, beyazda karar kıldığını ve bir defa da siyah sarık sardığını belirtir.¹⁸⁷

Üftâde, Hüdâyî’yi Sivrihisar’a halife olarak gönderirken ona “Seyyid Buhârî, Baba Yûsuf Sivrihisârî veya Hacı Bayrâm-ı Velî taçlarından hangisini arzu ederse giydireceğini” söylemiş, o da “tacın gönülde olması gerektiğini” söyleyerek tevazu göstermiştir.¹⁸⁸ *Tecelliyât*’ta da Hüdâyî, mükâşefe sırasında kendisine arzedilen taçlardan Hz. Peygamber’e ait olanını tercih ettiğini belirterek tacın mânevî önemine işaret etmiştir.¹⁸⁹

Celvetî tacı on üç terklıdir. Kubbe ya da tepe kısmı siyaha yakın koyu yeşil renklidir. Ortasında kendi renginden bir düğme vardır. Makâm-ı pîr denilen Üsküdar Celvetî Âsitânesi’ne mensup olan dervişlerin giydiği tâcın destarı düz sarılır. Taylasanın ucu tuğ gibi ön taraftan gösterilir ve bu cemel alâmeti sayılır.¹⁹⁰

••••••••

186 Hulvî, *Lemezât*, vr. 187^b; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, II, 364.

187 Bursevî, *Tamâmü’l-feyz*, vr. 50^a vd.; Müstakimzâde, *Tâc Risâlesi*, vr. 169^b.

188 Hüdâyî, *Vâkıât*, Selim Ağa Ktp., Hüdâyî Efendi, nr. 249, vr. 427^b; a.mlf., *Vâkıât Tercümesi*, 22^b.

189 Hüdâyî, *Tecelliyât*, vr. 133^a, 134^a, 137^a.

190 Revnakoğlu, nr. B/115.

Celvetî tacındaki on üç terkten on ikisi tevhidin harflerine ve on iki ilâhî isme, biri de esmâdan mazhar olunan isme delâlet eder.¹⁹¹ Bir başka rivayette bu on üç terkin on ikisi on iki imama, biri de Hz. Pîr'in kutbiyyetine işaret edip, tacın tepe kısmındaki düğme de nübüvvet-i Muhammediyye ifadesidir. Tacın ön kısmı mihrabî ve minberî, arka tarafı da kafesî biçimde sarılır. Bu şekil diğer tarikatların hiçbirinde mevcut değildir.¹⁹² Celvetî Âsitânesi'ne devam eden muhiplere de intisaptan önce beyaz destarlı tâc-ı şerif giydirilirdi. Tacın tepesi siyah olmakla beraber destarının sarılma şekli ilmiye sarığına benzerdi. Bu yüzden bu tacı giyen muhiplere "Celvetî sofusu"¹⁹³ denilirdi.

Tarikata girip derviş olanlar yeşil destar sararlardı. Fakat bunların tacının ön kısmına Cüneydî, arka kısmına da kafesi biçimde destar sarılırdı. Ancak Mudanyalı Büyük Rûşen Efendi, bu âdeti her nedense kaldırmış ve onun zamanından sonra destarın düz sarılması âdet olmuştu. Celvetî Âsitânesi'nde postnişin olan şeyhin aile efradı tepesi kavuniçi renginde taç giyerlerdi.¹⁹⁴

Bursalı İsmâil Hakkı, mübtedî Celvetî müritlerinin pabuçlarının siyah, zâkirlerin açık mavi, halifelerin ise sarı olması gerektiğini kaydederek, elbise türü giysilerin beyaz, siyah ve yeşil renklerden olmasının tercih edildiğini, alaca giymenin sakıncalı olduğunu belirtir.¹⁹⁵

Hüdâyî'nin müritlerinin belirgin vasıflarından birisi de saçlarını uzatmaları idi. Hüdâyî müridanından olan Nev'îzâde Atâî, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Akbıyık Meczûb'un âdetini ihya ederek dervişlerine saçlarını uzattırdığını belirtir.¹⁹⁶

Osmanlı Sonrası Celvetiyye

Hız. Pîr Aziz Mahmud Hüdâyî zamanından itibaren devlet ricâlinin ilmiye sınıfına ve halka varıncaya kadar her kesimden insanın ilgisini çeken Celvetîlik son yıllara kadar Osmanlı'nın etkin tarikatları

••••••••

191 Bursevî, *Tamâmü'l-feyz*, vr. 51^{a-b}; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 240; Afvî, *Hediyeye*, s. 15.

192 Revnakoğlu, nr. B/115.

193 Revnakoğlu, nr. B/115.

194 Revnakoğlu, nr. B/115.

195 Bursevî, *Silsile*, s. 88.

196 Atâî, *Hadâiku'l-hakâik*, I, 65; Üsküdârî, *Hüccetü's-sâlikin*, vr. 84^b-94^a.

arasında yerini korumuştur. Osmanlı'nın son döneminde tasavvuf ve tarikat yönetimi için kurulan Meclis-i Meşâyih içinde Celvetî şeyhlerinin etkin bir yer alması ve her dönemde tarikatın temsilcilerinin saraya ve sadâret makamına davet edilmesi bu özelliğin son yıllara kadar devam ettiğinin delilidir. Dergâhın son postnişinlerinden Mehmed Gülşen Efendi'nin dergâhların kapanmasına tekaddüm eden zamana kadar (1925) Meclis-i Meşâyih reisliği yapmış olması dergâhın Cumhuriyet'in ilk yıllarında da müessir olduğunun göstergesidir.

Dergâhların kapanmasından sonraki süreçte Hüdâyî Âsitânesi'nde son postnişin Abdülgafûr Âbid Efendi 1946 yılında vefat edinceye kadar caminin hatiplik görevini sürdürmüştür. Tekkelerin kapanmasından sonra diğer Celvetî dergâhlarında da imâmet ve hitâbet görevini sürdüren Celvetîler bulunmuşsa da diğer tarikatlar gibi Celvetîlik de gücünü kaybetmiştir. Hüdâyî'nin yazdığı *Mi'râciyye*'nin camide okunması son yıllara kadar devam eden bir gelenek olarak sürdürülmektedir.

Camilerde yapılan mevlit merasimlerinde ve diğer toplantılarda gerek Hüdâyî'nin gerekse diğer Celvetî mensuplarının yazdığı ilâhiler besteli olarak okunmuştur. Celvetîlik formel bir tarikat olarak tarihteki yerini almış, ancak kültürümüze kazandırdığı değerler ve duygular itibarıyla mânevî halk folkloru içinde ve insanların gönlünde yaşamaya devam etmektedir.

Bibliyografya

Klasik Kaynaklar

- Afvî, Yâkub, *Hediyetü's-sâlikîn*, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1329.
- Âsım Efendi (Mütercim), *Kâmus Tercümesi*, İstanbul: Matbaa-i Osmaniyye, 1304-1305.
- Âsitâne-i Aliyye ve Bilâd-ı Selâsede Kâin El'ân Mevcûd ve Muhterik Olmuş Tekkelerin İsim ve Şöhretleri ve Mukâbele-i Şerîfe Günleri Beyân Olunur, İstanbul 1256.
- Atâî, Nev'îzâde, *Hadâiku'l-hakâik fî tekmileti'ş-Şekâik*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1268.
- Aynî, Mehmed Ali, *Türk Azizleri*, İstanbul: Marifet Basımevi, 1944.
- Ayvansarâyî, Hüseyin, *Hadikatü'l-cevâmi'*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1281.
- Bandırmalızâde, Ahmed Münib, *Mecmûa-i Tekâyâ*, İstanbul: Âlem Matbaası, 1307.
- ....., *Mir'âtü't-turuk*, İstanbul: Cemâl Efendi Matbaası, 1306.
- Belîğ, İsmâil, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdire-dân*, Bursa: Vilâyet Matbaası, 1302.
- Bursalı, Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.
- Bursevî, Hüsameddin, *Menâkıb-ı Üftâde*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî Efendi, nr. 982.
- Bursevî, İsmâil Hakkı, *Mecmûatü'l-esrâr*, Âtîf Efendi Ktp., nr. 1500.
- ....., *Silsile-i Tarîk-ı Celvetî*, İstanbul: Haydarpaşa Hastanesi Matbaası, 1291.
- ....., *Tamâmü'l-feyz*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 244.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf, *et-Ta'rifât*, İstanbul 1300.
- Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul: İkdâm Matbaası, 1314.

- Gülşen, Mehmed, *Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî*, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1338, 1340.
- Halil Paşa, *Vakfiye*, Arkeoloji Müzesi Ktp., Yazmalar, nr. 1132.
- Harîrîzâde, Kemâleddin, *Tibyânü vesâilî'l-hakâik fî beyâni selâsili't-tarâik*, Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi, nr. 430-432.
- Hızır İlyas, *Vekâyi-i Letâif-i Enderûn*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1276.
- Hulvî, Mahmûd Celâleddin, *Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemeât-ı Ulviyye dermenâkib-ı Meşâyih-ı Halvetiyye*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4536; haz. Mehmet Serhan Tayşi, İstanbul: İFAV, 1993.
- Hüdâyî, Aziz Mahmud, *Câmiu'l-fezâil ve kâmiu'r-rezâil*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî Efendi, nr. 259; trc. H. Kâmil Yılmaz, *İlim, Amel, Seyr u Süluk*, İstanbul: Erkam Yayınları, 1988.
- ....., *Ecvibe-i Mutasavvifâne*, İsmail Erünsal özel kütüphanesindeki nüsha.
- ....., *Hayâtü'l-ervâh ve necâtü'l-eşbâh*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî Efendi, nr. 271/5.
- ....., *Hulâsatü'l-ahbâr fî ahvâli'n-nebiyyi'l-muhtâr*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî Efendi, nr. 258.
- ....., *Keşfü'l-kinâ an vechi's-semâ*, trc. H. Kâmil Yılmaz, "Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Semâ Risâlesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 4 (1986), s. 273-285.
- ....., *Tecelliyât Tercemesi*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî Efendi, nr. 593/3.
- ....., *Tezâkir-i Hüdâyî*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2572.
- ....., *Vâkıât*, Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 516; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1857; Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî Efendi, nr. 249.
- ....., *Vâkıât Tercümesi*, trc. Mehmed Muizzüddin, İsmâil Erünsal özel kütüphanesindeki nüsha.
- Hüseyin, Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2305-2309; haz. Ali Yılmaz – Mehmet Akkuş, İstanbul: Seha Neşriyat, 1990.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye fî ma'rifeti'l-esrâri'l-mâlikiyye ve'l-mülkiyye*, nşr. Osman Yahyâ, Kahire 1990.
- ....., *Istilahâtü's-süfiyye el-vâride fi'l-fütühâti'l-mekkiyye* (Cürcânî'nin *et-Ta'rifât*'ına zeyl olarak), İstanbul 1300.
- Kâtib Çelebi, *Fezleke*, İstanbul: Cerîde-i Havâdis Matbaası, 1286-87.

- Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, Bursa: Vilâyet Matbaası, 1332; haz. Mustafa Kara – Kadir Atlansoy, Bursa: Uludağ Yayınları, 1997.
- Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye*, Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 1164.
- ....., *Tâc Risâlesi*, Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 611.
- Naîmâ Mustafa Efendi, *Ravzatü'l-Hüseyn fi hulâsati'l-ahbârî'l-hafikayn*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1280.
- Nesîb Abdurrahman, *Mecmûa*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî Efendi, nr. 1806.
- Rifat, Ahmed (Yağlıkçizâde), *Lugat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1299-1300.
- Sâmi, Şemseddin, *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul: İkdâm Matbaası, 1318.
- Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd fi'l-mebde ve'l-meâd*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1288.
- Sünbülî, Mehmed Sâmi, *Esmâr-ı Esrâr*, İstanbul: Cemâl Efendi Matbaası, 1316.
- Süreyyâ, Mehmed, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1308-16.
- Şeyhî Mehmed Efendi, *Silsilenâme-i aliyye-i meşâyih-ı sûfiyye*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî Efendi, nr. 1098.
- ....., *Vekâyiü'l-fuzalâ*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2361-62.
- Tabibzâde, Mehmed Şükrü b. İsmâil, *Derûn-ı İslâmbol'da Hankâhlar*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. 75.
- ....., *Silsilenâme-i aliyye-i Meşâyih-ı Sûfiyye*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî Efendi, nr. 1098.
- Tehânevî, Mustafa Ali el-Fârûkî, *Keşşâfü ıstılâhâti'l-fünûn*, İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317.
- Uşşâkizâde İbrâhim, *Zeyl-i Şekâik*, nşr. Hans Joachim Kissling, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1965.
- Üsküdârî, Mehmed b. Mustafa, *Hüccetü's-sâlikîn*, Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 1336/4.

Araştırma Eserleri

- Aksu, İbrahim, “Aziz Mahmud Hüdâyî Adına Kayıtlı Mevlid-i Şerîf ve Mî'râciye Risâlesi”, *Tasavvuf*, sy. 24 (2009), s. 81-96.

- Azîz Mahmud Hüdâyi Uluslararası Sempozyum Bildirileri (20-22 Mayıs 2005), ed. Hasan Kâmil Yılmaz, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2006.
- Bayrı, Mehmed Hâlid, *Halk Şâirleri Hakkında Küçük Notlar*, İstanbul: Burhâneddin Basımevi, 1937.
- Beldiceanu-Steinherr, Irene, *Scheich Üftâde der Begründer des Ğelveti-jje-Ordens* (doktora tezi), München, 1961.
- Ceyhan, Semih, "Semâ'nın Mahiyetine Dair Bir Karşılaştırma: Aziz Mahmûd Hüdâyî ve İsmail Ankaravî", *Tasavvuf*, sy. 22 (2008), s. 201-217.
- Çift, Salih, "İstanbul'un Tasavvuf Hayatını Besleyen Bursa Merkezli Bir Celvetî Dergâhı: Selâmî Ali Efendi Tekkesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI/1 (2007), s. 153-170.
- Ergun, Sadettin Nüzhet, *Türk Müsikisi Antolojisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1942-43.
- ....., *Türk Şairleri*, İstanbul 1936.
- İnançer, Ömer Tuğrul, "Celvetîlik (Zikir Usûlü ve Müsiki)", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, II, 396-397.
- İstanbul Ansiklopedisi* haz. Reşad Ekrem Koçu, İstanbul 1958-68.
- Kara, Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa: Uludağ Yayınları, 1990-93.
- Kocatürk, Vasfi Mâhir, *Tekke Şiiri Antolojisi*, Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1968.
- Konyalı, İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdar Tarihi*, İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti, 1976-77.
- Namlı, Ali, *İsmail Hakkı Bursevî: Hayatı Eserleri ve Tarikat Anlayışı*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.
- Öcalan, Hasan Basri, *Bursa'da Tasavvuf Kültürü (XVII. Yüzyıl)*, Bursa: Gaye Kitabevi, 2000.
- Revnaoğlu, Cemaleddin Server, *İstanbul Tekkeleri Tarihî Notları*, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi.
- Shamis, Joseph, "Sufic Love and Azîz Mahmûd Hüdâyî (d. 1628)", *V. Üsküdar Sempozyumu (1-5 Kasım 2007)*, *Bildiriler*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2008, II, 199-202.
- Şenocak, Kemaleddin, *Kutbu'l-ârifin Seyyid Aziz Mahmûd Hüdâyî*, İstanbul: İslâm Neşriyat Evi, 1970.
- Şimşek, Selami, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, İstanbul: Buhara Yayınları, 2008.

- ....., *Keşanlı Süleyman Zâtî ve XVIII. Asırda Celvetilik* (doktora tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2005.
- Yılmaz, Hasan Kâmil, "Aziz Mahmud Hüdâyî", *DİA*, IV, 338-340.
- ....., *Azîz Mahmûd Hüdâyî: Hayatı, Eserleri, Tarikatı*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2011.
- ....., "Celvetiyye", *DİA*, VII, 273-275.
- ....., "Üsküdar Celvetî Tekkeleri", *I. Üsküdar Sempozyumu (23-25 Mayıs 2003)*, *Bildiriler*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2004, I, 180-201.
- ....., "Vakfiyelerin Dilinden Hüdâyî Mahmud Efendi", *II. Üsküdar Sempozyumu (12-14 Mart 2004)*, *Bildiriler*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2005, I, 173-181.